

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ ТА НАУКИ УКРАЇНИ
ХАРКІВСЬКА ДЕРЖАВНА АКАДЕМІЯ КУЛЬТУРИ**

Кафедра майстерності актора

**Завдання, методичні матеріали
для самостійної роботи студентів
для підготовки студентів I–IV курсу**

з дисципліни «Основи вокального виконавства і теорії музики»

(«Основи вокалу»)

перший (бакалаврський) рівень вищої освіти

галузь знань – 02 Культура і мистецтво

(шифр і назва напрямку підготовки)

спеціальність – 026 «Сценічне мистецтво»

(шифр і назва спеціальності)

освітня програма: Акторське мистецтво драматичного театру та кіно

(назва спеціалізації)

факультет театрального мистецтва

(назва факультету)

розроблені: (О. В. Єрошенко, канд. мистецтвознавства, доцент,

доцент кафедри майстерності актора)

Харків, ХДАК, 2019

РОЗРОБЛЕНО ТА ВНЕСЕНО: Харківська державна академія культури _____
(повне найменування вищого навчального закладу)

РОЗРОБНИКИ:

О. В. Єрошенко, доцент кафедри майстерності актора, канд. мистецтвознавства, доцент

Обговорено та рекомендовано до видання науково-методичною радою факультету
театрального мистецтва ХДАК з напрямку підготовки 026 Сценічне мистецтво _____

“ _____ ” _____ 20__ року, протокол №__

I. МЕТОДИЧНІ РЕКОМЕНДАЦІЇ ДО ІНДИВІДУАЛЬНИХ ЗАНЯТЬ

Індивідуальні заняття з викладачем з навчальної дисципліни «Основи вокального виконавства і теорії музики» («Основи вокалу») для студентів спеціальності 026 «Сценічне мистецтво», освітньо-професійної програми підготовки (спеціалізації) «Акторське мистецтво драматичного театру та кіно» проводяться згідно індивідуального та робочого планів викладача, затверджених на засіданні кафедри майстерності актора. Кількість годин аудиторних занять для денної форми навчання складає 68 год. (III-VI семестри), для заочної форми навчання – 12 год. (I-III семестри) (згідно навчального плану). Тривалість одного заняття з нормативної навчальної дисципліни «Основи вокального виконавства і теорії музики» («Основи вокалу») для студентів денної і заочної форми навчання складає 1 год.

Загальна структура **вокального уроку** складається з:

1) розспівування – виконання вокально-технічних вправ. Ця частина уроку містить дві специфічні фази: розспівування як розігрів голосового апарату, вокально-слухове настроювання студента, та розспівування як вибудовування техніки голосоутворення та голосоведіння, напрацювання конкретних якостей голосу, опанування основними навичками, необхідними для професійного співу. Вокально-технічні вправи індивідуально спрямовані відповідно до властивостей голосу студента та розвитку необхідних якостей;

2) роботи над вокалізом – музичним твором для голосу без тексту. Навчальні вокалізи є важливим перехідним музичним матеріалом від вправ до художніх вокальних творів. Навчальні вокалізи, з одного боку, подібні до вокально-педагогічних вправ притаманним їм вузькопедагогічним характером, спрямованістю до напрацювання визначених вокально-технічних навичок, з іншого боку, є справжніми музичними творами з властивими для таких творів характерними рисами – мелодійними фразами, гармонічним супроводом, динамічними відтінками тощо;

3) роботи над художнім вокально-педагогічним репертуаром, який відповідає рівню музичного розвитку, вокальній та виконавській підготовці студента. Правильно підібраний вокально-художній репертуар є основним засобом виховання артиста-співака. Навчальний художній репертуар включає значний і різноманітний за стилями і жанрами вокально-педагогічний матеріал: народні пісні в обробці композиторів для голосу та фортепіано; вокальні твори західноєвропейських старовинних композиторів і композиторів-класиків; арії, романси, пісні українських і зарубіжних композиторів XIX ст.; старовинні романси та пісні композиторів XIX та початку XX ст.; пісні та романси радянських композиторів; вокальні твори сучасних українських і зарубіжних композиторів. Відповідно до професійного спрямування вокально-виконавської підготовки студентів спеціалізації «Акторське мистецтво драматичного театру та кіно» необхідним і обов'язковим є включення до навчального репертуару специфічно-фахового блоку вокально-художніх творів, пов'язаних з музично-драматичною сферою, до якого входять: пісні (арії) з оперет і мюзиклів; пісні з кінофільмів (мультфільмів) і театральних вистав. Вокально-педагогічний художній репертуар добирається індивідуально, з урахуванням розвитку музично-співацьких навичок кожного студента.

Рекомендований навчальний вокально-педагогічний репертуар у нотних виданнях (збірках вправ, вокалізів, вокальних творів) міститься на с. 19-24 цього навчального видання.

Розділ I. РОЗВИТОК ПРИРОДИ СПІВАЦЬКОГО ГОЛОСУ МАЙБУТНЬОГО АКТОРА

Тема 1. Підготовка голосового апарату до фонаційного процесу – 3 год. / 0,5 год. (денна / заочна форма навчання).

Мета: визначення музично-співацьких даних студента, типу його співацького голосу, особливостей та недоліків звучання; пояснення основних принципів роботи голосового апарату під час співу та значення дотримання професійної гігієни голосу.

Зміст та порядок проведення занять № 1-3 / № 1 (денна / заочна форма навчання):

Початкове знайомство зі студентом, встановлення в класі творчої атмосфери, стану довіри й доброзичливості під час вокальних занять. Визначення музичних і співацьких даних студента. Виявлення примарних звуків та найзручніших голосних на центральній ділянці діапазону співацького голосу студента; визначення типу його голосу. Засвоєння співацької установки корпусу, голови і рота під час співу. Ознайомлення із загальними гігієнічними правилами поведінки з голосовим апаратом. Засвоєння нескладних вокально-педагогічних вправ, які добираються індивідуально для кожного студента, звернення уваги на точну атаку звуку й чистоту інтонування в співі.

Розучування нескладного вокалізу із сольфеджуванням нот або вокалізацією на найзручнішу голосну, народної пісні в обробці композитора для голосу та фортепіано.

Тема 2. Формування навичок співацького звукоутворення – 14 год. / 0,5 год. (денна / заочна форма навчання).

Мета: поступове формування основних співацьких навичок, розвиток музичного слуху студента, роз'яснення загальних засад співацького голосоутворення, освоєння спеціальних співацьких відчуттів.

Зміст та порядок проведення занять № 4-17 / № 1 (денна / заочна форма навчання):

Розвиток музичного слуху студента, формування уявлень про правильне співацьке звучання голосу. Ознайомлення із загальними засадами співацького голосоутворення. Поступове встановлення співацького режиму в роботі голосового апарату: встановлення координації роботи всіх компонентів голосового апарату та освоєння спеціальних співацьких відчуттів (дихальних, вібраційних, м'язових тощо). Оволодіння співацьким типом дихання (найбільш рекомендованим для співу є нижньореберно-діафрагмальний (косто-абдомінальний) тип); урозуміння прерогативи типу співацького (свідомого, утриманого) видиху над типом вдиху. Дихальні вправи, спрямовані на опанування збереження вдихальної установки, розвиток еластичності всієї дихальної системи. Усвідомлення студентом реєстрової будови співацького голосу; освоєння трьох видів співацької атаки (м'яка, тверда, придихова); взаємодії дихання та голосниць на підставі використання різних видів атаки. Підбір оптимальної величини імпедансу на основі індивідуального підходу. Знайдення оптимальної для студента позиції гортані під час співу. Освоєння прийомів «прикриття» (для чоловічих голосів) та «округлення» співацького голосу на верхній частині діапазону, що в процесі навчання поступово веде до розвитку діапазону, вирівнювання звучання та покращення тембру голосу.

Вивчення одного вокалізу та двох-трьох різностильових вокальних творів з текстом (романс доглинкінської доби або пісня (романс) українського чи зарубіжного композитора; пісня (арія) з оперети чи мюзиклу або пісня з театральної вистави, кінофільму, мультфільму чи дитяча пісня; народна пісня в обробці композитора для голосу та фортепіано), які добираються індивідуально, з урахуванням розвитку музично-співацьких навичок кожного студента.

Розділ II. РОЗВИТОК МУЗИЧНО-СПІВАЦЬКИХ НАВИЧОК

Тема 3. Опанування основами вокальної мови – 6 год. / 1 год. (денна / заочна форма навчання).

Мета: практичне засвоєння основних закономірностей вокальної мови; роз'яснення впливу артикуляції на фонацію; виявлення характерних відмінностей в роботі артикуляційного апарату в мовленні та співі.

Зміст та порядок проведення занять № 18-23 / № 2 (денна / заочна форма навчання):

Формування музичного співацького тону разом із дикційною чіткістю. Усвідомлення особливої, відмінної від мови, координації голосового апарату під час співу. Вибудовування вокальної дикції при вільному, нескутому артикуляційному апараті, активних роті та губах, шляхом швидкого і активного вимовляння приголосних під час фонації. Використання артикуляційної гімнастики з індивідуально підібраними прийомами для оволодіння довершеною дикцією в співі. Утворення співацького слова на основі правильно сформованого співацького звуку; формування відчуття вільної глотки під час співу, розвиток активності м'якого піднебіння, губ, вивільнення нижньої щелепи (за необхідності, за допомогою

спеціальних тренувальних вправ). Опанування рівністю звучання голосних в співі та оволодіння співацькими орфоепічними нормами вимовляння, вмінням «змішувати» вокальні голосні на основі їх редукції в мові на центральній ділянці діапазону. Формування вміння самостійно працювати над рухово-технічними вправами, спрямованими на вивільнення та укріплення м'язів голосового апарату (дихальних і артикуляційних органів).

Розучування одного вокалізу, двох нових різностильових вокальних творів (пісня (романс) українського чи зарубіжного композитора, або твір західноєвропейського старовинного композитора, або пісня (арія) з оперети чи мюзиклу, або пісня з театральної вистави, кінофільму, мультфільму; народна пісня в обробці композитора для голосу та фортепіано), які добираються індивідуально, з урахуванням розвитку музично-співацьких навичок кожного студента.

Тема 4. Розвиток резонансної техніки співу – 6 год. / 1 год. (денна / заочна форма навчання).

Мета: формування резонансних відчуттів у співі; пояснення основних ознак функціонування головного та грудного резонаторів у співаків.

Зміст та порядок проведення занять № 24-29 / № 3 (денна / заочна форма навчання):

Усвідомлення головного й грудного резонування як індикаторів правильності співацького звуку; зосередження уваги студента на резонаторних вібраційних відчуттях під час співу, визначенні наявності високої та низької співацьких формант в голосі. Напрацювання «високої позиції» звуку в співі як суб'єктивного відображення у відчуттях якості звучання голосу. Виконання вправ на *mormorando* (спів з закритим ротом) та використанням сонорних приголосних *m, n*, голосної *i*. Спрямування практичних дій на поєднання головного і грудного резонування під час фонаційного процесу, на відчуття «резонансного пункту» («точки Морана») під час співу. Формування близькості й польотності співацького звуку, насиченості та оксамитовості тембру шляхом виховання голосу на правильній резонансній основі.

Розучування одного вокалізу, двох нових різностильових вокальних творів (пісня (романс) українського чи зарубіжного композитора, або твір західноєвропейського старовинного композитора, або пісня (арія) з оперети чи мюзиклу, або пісня з театральної вистави, кінофільму, мультфільму; народна пісня в обробці композитора для голосу та фортепіано), які добираються індивідуально, з урахуванням розвитку музично-співацьких навичок кожного студента.

Тема 5. Формування почуття опори під час співу – 5 год. / 1 год. (денна / заочна форма навчання).

Мета: розвиток опертого голосоутворення в співі; практичне засвоєння основних вокально-технічних прийомів, які ведуть до знаходження почуття співацької опори.

Зміст та порядок проведення занять № 30-34 / № 4 (денна / заочна форма навчання):

Усвідомлення почуття опори як одного з найважливіших відчуттів у співі, яке характеризує стійкий, правильно сформований звук («оперте звучання») і манеру голосоутворення («спів на опорі»), вирізняється єдністю трьох компонентів: опори дихання, опори звуку і опори мовлення, і розвивається в процесі освоєння вокальної техніки та належить до класу складних м'язово-вібраційних суб'єктивних відчуттів співака (як певний ступінь напруження дихальних м'язів; як відчуття «стовпа» повітря, що «упирається» в піднебіння; як ступінь опору голосниць підзв'язковому тиску; як «упирання» звуку в передні зуби або піднебіння тощо). З'ясування зон «вокально-тілесної схеми» (за Р. Юссоном). Поступове оволодіння почуттям співацької опори, яке створює відчуття впевненості і зручності під час звукоутворення і звуковедення. Фіксація уваги студента на відчуттях, які супроводжують «оперте» звучання голосу, і навпаки, – «неоперте» звучання, з'ясування їх м'язово-вібраційних відмінностей. Напрацювання вміння тривалого збереження вдихальної установки (розширена нижня частина грудної клітки та спокійне положення плечей, ключиць і верхньої частини грудної клітки) і свідомого, утриманого видиху під час співу. Спрямування практичних дій на формування відчуття основних зон «вокально-тілесної схеми» під час співу. Використання низки прийомів, які настановлюють на оперте голосоутворення: загальноприйнятий – коротка

затримка (коротке «затамування») дихання перед початком фонації; відчуття легкого «напівпозику» на вдиху (цей прийом розширює глотку, готує форму верхніх резонаторів і регулює роботу гладкої мускулатури трахеї та бронхів); тверда атака звуку; у випадках надто млявої роботи дихальних м'язів у студента можна скористатися як тимчасовим активнішим прийомом, що пов'язаний з відчуттям натужування або кректання тощо.

Розучування одного вокалізу, двох нових різностильових вокальних творів (пісня (романс) українського чи зарубіжного композитора, або твір західноєвропейського старовинного композитора, або пісня (арія) з оперети чи мюзиклу, або пісня з театральної вистави, кінофільму, мультфільму; народна пісня в обробці композитора для голосу та фортепіано), які добираються індивідуально, з урахуванням розвитку музично-співацьких навичок кожного студента.

Освоєння вміння триматися на сценічному майданчику під час вокального виступу та застосування отриманих музично-співацьких навичок студентами денної форми навчання під час іспиту по закінченні IV семестру (згідно навчального плану), що проходить у формі академічного концерту – публічного виконання вокальної програми, яка складається з трьох різностильових творів (пісня (романс) українського чи зарубіжного композитора; пісня з кінофільму, мультфільму, театральної вистави, оперети чи мюзиклу або твір західноєвропейського старовинного композитора; народна пісня в обробці композитора для голосу та фортепіано).

Розділ III. УДОСКОНАЛЕННЯ ВОКАЛЬНО-ВИКОНАВСЬКИХ НАВИЧОК

Тема 6. Розвиток вокального слуху – 5 год. / 1 год. (денна / заочна форма навчання).

Мета: роз'яснення ролі вокального слуху в контролі за фонацією і розумінні технології співу; розвиток різних видів відчуттів виконавця під час співацького процесу та напрацювання специфічного складного сприйняття вокального звуку.

Зміст та порядок проведення занять № 35-39 / № 5 (денна / заочна форма навчання):

Розвиток здатності уявляти та відчувати роботу голосового апарату під час співу (на основі природного рефлекторного зв'язку між слуховим уявленням про звук і рухами, що його утворюють) по мірі засвоєння співацьких навичок, поступового формування численних зв'язків між слуховим уявленням і м'язовим втіленням. Поступове формування вміння самостійно оцінювати відтворюване звучання та дії, які його зумовлюють. Напрацювання специфічного складного сприйняття вокального звуку, яке утворюється м'язовим відчуттям звуку разом з іншими відчуттями, які супроводжують спів (вібраційними, відчуттями підзв'язкового тиску, «стовпа» повітря тощо), розвиток свідомого відчуття основних зон «вокально-тілесної схеми» під час співу. Формування вокального слуху – особливого виду музичного слуху, який містить звуковисотний, динамічний, тембровий, ритмічний слух, а також здатність відчувати не тільки особливості правильного співацького звучання, але й роботу голосового апарату, м'язово розуміти те, що робить інший співак при тому чи іншому звучанні. Напрацювання вміння самостійно «розігрівати» голос завдяки активному «внутрішньому співу».

Розучування одного вокалізу, двох нових різностильових вокальних творів (пісня (романс) українського чи зарубіжного композитора, або твір західноєвропейського старовинного композитора, або пісня (арія) з оперети чи мюзиклу, або пісня з театральної вистави, кінофільму, мультфільму; народна пісня в обробці композитора для голосу та фортепіано), які добираються індивідуально, з урахуванням розвитку музично-співацьких навичок кожного студента.

Тема 7. Засоби удосконалення співацького голосу – 9 год. / 2 год. (денна / заочна форма навчання).

Мета: удосконалення музичного слуху студента; розвиток і поступове закріплення основних вокально-технічних навичок.

Зміст та порядок проведення занять № 40-48 / № 6-7 (денна / заочна форма навчання):

Подальше напрацювання музично-співацьких навичок, їх розширення та розвиток. Постійне удосконалення музичного слуху. Покращення діяльності голосового апарату за

допомогою цілеспрямованих вправ, вокалізів, художньо-педагогічного репертуару. Удосконалення володіння технікою утриманого видиху під час співу, розвиток тривалості й сили співацького дихання. Розвиток кантилені, оволодіння технікою співу нон легато, стаккато. Поступовий розвиток діапазону голосу, оволодіння технікою співу гамоподібних і арпеджованих вправ у помірному й швидкому темпах. Збереження сформованого оптимального для студента імпедансу під час співу на всьому діапазоні та на різних голосних, розширення верхньої частини діапазону за допомогою прийомів «округлення», «прикриття» (для чоловічих голосів). Напрацювання і збереження польотності звучання голосу на різних голосних звуках на робочому голосовому діапазоні. Оволодіння розбірливістю та природністю вимови слова під час співу на робочій ділянці діапазону. Поступове оволодіння резонансною технікою співу та збагачення тембру голосу студента-актора. Розвиток почуття співацької опори на основі поступового й послідовного розвитку вокальної техніки. Постійне удосконалення вокального слуху студента, подальший розвиток м'язових (дихальних, артикуляційних, ін.) та резонаторних відчуттів, які приймають участь у контролі та регулюванні процесу співу. Розвиток і удосконалення голосу студента через вимоги музики; добирання вокально-педагогічного матеріалу (вправ, вокалізів, творів) залежно від індивідуально поставлених завдань щодо виховання й розвитку тих чи інших необхідних якостей співацького голосу студента, усунення визначених недоліків голосу тощо. «Розумно добрані художні твори є основним засобом виховання співака» [Л. Дмитриев. «Основы вокальной методики», Москва, 1968; С. 576]. Поступовий та послідовний розвиток вокально-технічних і художньо-виконавських навичок студента в роботі над музичними творами.

Розучування одного вокалізу, трьох нових різностильових вокально-художніх творів (пісня (романс) українського чи зарубіжного композитора, або твір західноєвропейського старовинного композитора, або пісня (арія) з оперети чи мюзиклу; пісня з театральної вистави, кінофільму, мультфільму; народна пісня в обробці композитора для голосу та фортепіано), які добираються індивідуально, з урахуванням розвитку музично-співацьких навичок студента.

Тема 8. Розвиток самоконтролю під час співу – 3 год. / 1 год. (денна / заочна форма навчання).

Мета: практичне засвоєння основних форм самоконтролю співака; виховання стану «вокально-творчого спокою» (М. Микиша); пояснення ролі особистого психологічного комплексу в процесі оволодіння технологією співу.

Зміст та порядок проведення занять № 49-51 / № 8 (денна / заочна форма навчання):

Розуміння вокальної техніки як продукту психічної діяльності людини, співацьких емоцій як чинника, що сприяє напрацюванню вокальних навичок. Комплексний тренінг нервового і м'язового апарату виконавця. Усвідомлення значення розвитку музичного слуху як головного регулятора вокальної функції та цілеспрямована самостійна робота студента-актора в цьому напрямку. Удосконалення вокального слуху як значущої здатності самостійно оцінювати фонацію та дії, що її зумовлюють. Напрацювання правильних слухових, вібраційних, м'язових та інших фізичних й інтелектуальних відчуттів під час співу. Поступове і цілеспрямоване формування самоконтролю студента-актора через розвиток навичок спостереження власних суб'єктивних відчуттів, які контролюють співацький процес. Покращення самоконтролю через досягнення значного психоемоційного тону актора-співака, що істотно загострює дію органів чуттів під час співу. Зосередження уваги на розвиткові музичного і художнього смаку, що є однією з естетичних форм самоконтролю виконавця. Виховання і формування стану «вокально-творчого спокою» – «нерозривного гармонійного поєднання фізичного і психічного вокального спокою в єдине ціле» (М. Микиша), психологічно-врівноваженого стану співака, що створює передумови для максимального прояву всіх творчих сил і можливостей в процесі художнього виконання твору (за М. Микишею). Подальше напрацювання навичок самостійної роботи над рухово-технічними вправами, спрямованими на вивільнення і укріплення м'язів голосового апарату (дихальних і артикуляційних органів), навичок самостійної підготовки голосового апарату до співу шляхом використання прийому «внутрішнього співу». Додержання визначених педагогом вимог щодо виконання вправ, вокалізів, вокальних творів; розподілу

співацького дихання; чіткості дикції та вокальності слова в співі; точності музично-літературного тексту твору тощо.

Освоєння вміння триматися на сценічному майданчику під час вокального виступу та застосування отриманих музично-співацьких навичок за період вивчення дисципліни «Основи вокального виконавства і теорії музики» («Основи вокалу») студентами заочної форми навчання під час виступу на заліку по закінченні II семестру (згідно навчального плану), що проходить у формі академічного концерту – публічного виконання вокальної програми, яка складається з трьох різностильових творів (пісня (романс) українського чи зарубіжного композитора; пісня з кінофільму, мультфільму, театральної вистави, оперети чи мюзиклу або твір західноєвропейського старовинного композитора; народна пісня в обробці композитора для голосу та фортепіано).

Розділ IV. РОЗВИТОК ВИРАЗНОСТІ СПІВУ СТУДЕНТА-АКТОРА

Тема 9. Вокально-виконавський стиль – 8 год. / 2 год. (денна / заочна форма навчання).

Мета: опанування співацько-художніми навичками втілення музичних стилів програмних вокальних творів, засвоєння їх характерних ознак; розвиток музично-естетичного смаку, розширення музичного кругозору майбутніх акторів.

Зміст та порядок проведення занять № 52-59 / № 9-10 (денна / заочна форма навчання):

Послідовне розширення діапазону, розвиток вокально-технічних навичок виконання вправ на рухливість і гнучкість голосу. Удосконалення співацького дихання. Подальший розвиток і закріплення навичок техніки співу легато, нон легато, стаккато; формування вокально-технічних навичок виконавських прийомів портаменто, гліссандо. Збереження й уточнення правильних принципів роботи голосового апарату на робочому діапазоні та на слові (літературному тексті). Поступове удосконалення вокального слуху студента.

Подальший розвиток вокально-технічних і художньо-виконавських навичок в роботі над вокальним твором. Розвиток правильного звуковедення, інтонаційної чистоти, гнучкості голосу, почуття музичної форми на творах старовинних західноєвропейських класичних майстрів. Прищеплення навичок шляхетного, врівноваженого, строгого виконання та розвиток загальної музичальності під час освоєння цього репертуару. Оволодіння художньо-виконавськими навичками втілення різноманітного характеру народних пісень (ліричні, жартівливі, колискові, козацькі тощо), напрацювання вокального слова, природного, простого стилю їх виконання. Розвиток виконавських здібностей студента на пісенно-романсовій творчості композиторів доглинкінської доби та старовинних романсах композиторів XIX – початку XX ст. Оволодіння художньо-технічними навичками втілення ясної виконавської задачі, яка пов'язана з літературно-музичним текстом цих творів; освоєння щирого, безпосереднього й природного стилю їх виконання. Опанування вокально-художніми навичками виконання вибраних нескладних вокальних творів зарубіжних та українських композиторів-класиків, композиторів-романтиків, творів українських і зарубіжних композиторів XX ст., пісень (арій) з оперет, мюзиклів, театральних вистав, кінофільмів, особливостей художнього виконання дитячих пісень (з мультфільмів, дитячих кінофільмів), а також вокальних творів сучасних українських і зарубіжних композиторів; засвоєння різнопланових вокально-художніх стилів виконання цього репертуару (схвильований, піднесений романтичний стиль; щирий, ліричний стиль композиторів-пісенників радянського періоду; безпосередній, емоційно-відкритий стиль дитячих пісень тощо). Підбір вокально-педагогічного репертуару визначається з урахуванням вокально-технічного розвитку та музично-артистичних здібностей кожного студента на основі головних принципів співацького виховання. Формування художньо-виконавських навичок втілення вокально-сценічного образу запропонованого до вивчення музичного твору; збереження та розвиток почуття самоконтролю студента під час співу. Подальший розвиток навичок самоконтролю вокального процесу, самостійної роботи над музично-літературним текстом вокального твору і технічними співацькими вправами.

Розучування трьох нових різностильових вокальних творів (пісня (романс) українського чи зарубіжного композитора, або твір західноєвропейського старовинного композитора, або пісня (арія) з оперети чи мюзиклу; пісня з театральної вистави, кінофільму, мультфільму; народна пісня в обробці композитора для голосу та фортепіано), які добираються індивідуально, з урахуванням розвитку музично-співацьких та художньо-виконавських навичок кожного студента.

Тема 10. Сценічна майстерність виконавця – 9 год. / 2 год. (денна / заочна форма навчання).

Мета: розвиток сценічної виразності під час співу; оволодіння методикою роботи над вокальним твором; засвоєння основних правил і способів подолання сценічного хвилювання.

Зміст та порядок проведення занять № 60-68 / № 11-12 (денна / заочна форма навчання):

Удосконалення техніки володіння основними видами звуковедення (кантилена, портаменто, маркато), вокально-технічних навичок співу вправ на рухливість та гнучкість голосу. Удосконалення співацького дихання, рівності звучання голосу в межах всього співацького діапазону студента-актора (приблизно півтори октави). Оволодіння різноманітними засобами музично-художньої виразності. Напрацювання вміння користуватися динамічними відтінками під час співу (крещендо, димінуендо). Використання різних видів атаки як одного з найвиразніших засобів у співі залежно від характеру музичного твору, структури музичної фрази, характеру слова тощо. Формування вміння перейнятися змістом виконуваного твору і використання акторської техніки для досягнення достатньої сили впливу на слухача (глядача). Робота над звуком і словом, мімікою й жестом під час виконання вокального твору; розвиток уяви, фантазії та поступове оволодіння багатством музично-вокального інтонування.

Засвоєння основних правил і способів подолання сценічного хвилювання (настроєність на виступ, гарна «вспіваність» твору, зосередження на музично-художньому образі, спеціальні дихальні вправи тощо). Формування навичок проведення музично-виконавського аналізу художнього вокального репертуару: визначення музичного, вокально-технічного і художньо-виконавського компонентів вокального твору. Прищеплення встановлених основних правил у підході до розучування нового твору: визначення музичної складності твору; виявлення вокально-технічної складності; визначення емоційно-значеннєвого (сміслового) змісту, тобто художньо-виконавських труднощів. Формування навичок проведення музично-режисерської роботи над вокальним твором (за К. Станіславським), визначення її складових (попередня робота над твором, процес виучування музично-літературного тексту, виступ), напрацювання навичок змістовної роботи над ними. Оволодіння навичками самостійної роботи над опануванням і засвоєнням музично-літературного тексту вокального твору, самостійного проведення його музично-виконавського аналізу (за вибором викладача). Закріплення основних принципів самостійної роботи над вокально-педагогічним репертуаром, застосування напрацьованих вмінь та навичок у виконавській інтерпретації під час створення художнього вокального образу. Самостійне вивчення одного вокального твору (за вибором) студентом з розвиненими музично-співацькими здібностями та виконання його в класі.

Розучування трьох нових різностильових вокальних творів (старовинна арія західноєвропейського композитора або пісня (романс) українського чи зарубіжного композитора, або пісня (арія) з оперети чи мюзиклу; пісня з театральної вистави, кінофільму, мультфільму; народна пісня в обробці композитора для голосу та фортепіано).

Застосування отриманих вокально-технічних і художньо-виконавських навичок за період вивчення дисципліни «Основи вокального виконавства і теорії музики» («Основи вокалу») студентами денної форми навчання під час виступу на іспиті по закінченні VI семестру (згідно навчального плану). Публічне виконання програми, яка складається з трьох різностильових вокальних творів (пісня (романс) українського чи зарубіжного композитора; пісня (арія) з оперети чи мюзиклу або пісня з театральної вистави, кінофільму, мультфільму; народна пісня в обробці композитора для голосу та фортепіано). Репертуар добирається індивідуально, з урахуванням вокально-виконавських здібностей та рівня їх розвитку кожного студента.

II. МЕТОДИЧНІ МАТЕРІАЛИ ДО САМОСТІЙНОЇ РОБОТИ СТУДЕНТІВ

Обсяг дисципліни «Основи вокального виконавства і теорії музики» («Основи вокалу») становить 6 кредитів ЄКТС. Загальний обсяг годин курсу становить 180 годин для студентів денної і заочної форми навчання. Кількість аудиторних годин для студентів денної форми навчання складає 68 годин, самостійної роботи – 112 годин. Для студентів заочної форми навчання цей навчальний курс розрахований на 12 аудиторних годин, самостійна робота складає 168 годин.

Організація навчального процесу у вищій школі має бути скерована на забезпечення пізнавальної активності студентів засобами:

- пізнавальної активності студентів як специфічного ставлення особистості до навчально-пізнавальної діяльності в ході вирішення проблемних завдань;
- озброєння студентів раціональними прийомами пізнавальної діяльності;
- організації навчання на високому рівні методами змістовного узагальнення – обговорення проблемних питань на основі аналізу вітчизняного та світового досвіду, пов'язуючи їх з практичною діяльністю артиста-співака і закріплюючи науково-теоретичні знання в процесі практичних занять.

Поняття «активність особистості в навчанні» є умовним стосовно поняття «пізнавальна активність» щодо самого суб'єкта – студента. При цьому збудником пізнавальної активності є не тільки пізнавальна потреба або пізнавальний інтерес. Зовнішньо зумовлена пізнавальна активність реалізується як реакція на певні зовнішні вимоги та інші її збудники. Студенти виконують таку діяльність як те, що їм запропонували зробити, з ініціативою або без зацікавленості. Тому самостійна робота студентів у процесі вивчення курсу «Основи вокального виконавства і теорії музики» («Основи вокалу») передбачає декілька різновидів діяльності, серед яких мають бути особливо виділені такі:

1. самостійне ознайомлення з першоджерелами, навчальними посібниками;
2. робота над навчальним вокальним репертуаром;
3. самостійне відпрацювання техніки виконання вокальних вправ;
4. ознайомлення з аудіо та відео матеріалами.

1. Самостійне ознайомлення з першоджерелами, навчальними посібниками

У будь-якій дисципліні, особливо пов'язаній з вокальною педагогікою, поняття і терміни знаходяться в тісному взаємозв'язку. Нерозуміння одного поняття чи терміну може викликати нерозуміння подальшого матеріалу. Тому першорядним фактором є постійна активність студента як в аудиторії під час практичних індивідуальних занять, так і в самостійній роботі. Під час вивчення курсу «Основи вокального виконавства і теорії музики» («Основи вокалу») студент знайомиться з новими для нього термінами і поняттями, які потребують не формального ставлення до матеріалу, а обов'язкового його осмислювання. Для якісного засвоєння наукових засад про голос і правильну роботу голосового апарату рекомендується на попередньому занятті визначити питання, з якими студенту необхідно самостійно ознайомитися до наступного заняття через запропоновану літературу (першоджерела, навчальні посібники). Закріплення і осмислення теоретичних та практичних знань з вокальної методики відбувається на індивідуальних заняттях через процес обговорення проблемних питань і практичну діяльність, що є необхідним для об'єктивної оцінки різноманітних явищ, пов'язаних з процесом фонації, та визначення правильної тактики формування співацьких навичок.

2. Робота над навчальним вокальним репертуаром

Самостійна робота студента над тією чи іншою практичною навчальною дисципліною розпочинається з систематичної праці над рекомендованим навчальним матеріалом, зазначеним у програмі курсу. У курсі «Основи вокального виконавства і теорії музики» («Основи вокалу») таким навчальним матеріалом є вокально-педагогічний репертуар, до складу якого входять вокалізи, обробки народних пісень для голосу з супроводом фортепіано та вокально-художні твори, сформовані в поданих навчально-методичних матеріалах відповідними жанрово-

стильовими блоками, а саме: твори західноєвропейських композиторів XVII–XIX ст.; твори західноєвропейських та американських композиторів XX ст.; старовинні романси та пісні композиторів XIX – початку XX ст.; романси і пісні українських композиторів; романси і пісні радянських композиторів; пісні та арії з оперет і мюзиклів; пісні з музики до театральних вистав і кінофільмів; пісні з мультфільмів, дитячі пісні. Окремо виділені хрестоматії вокально-педагогічного репертуару для різних типів голосів для студентів I-II курсів відділень акторів музичної комедії театральних інститутів і музичних училищ. Ці видання містять значний різножанровий вокально-педагогічний матеріал, який за ступенем складності здебільшого відповідає вокально-виконавським можливостям студентів-акторів.

За кожною темою впродовж вокального навчання на III-V семестрах пропонується вивчати по одному вокалізу і два-три вокальних твори. У процесі засвоєння техніки фонації в студента-актора поступово формуються специфічні співацькі відчуття: почуття опори і вокальний слух. Аналізуючи власний спів під час вокальних занять, прослуховуючи спів професійних вокалістів, акторів-співаків (на фонозаписах, концертах), товаришів-студентів у вокальному класі, в студента формується, розвивається й удосконалюється вокальний слух. Завдяки використанню аудіо- та відеозаписів власного виконання програмних творів, вокалізів та вокально-технічних вправ, у студента-актора поступово розвивається слуховий самоконтроль. За півтора роки робота в класі над вокалізами завершується, то ж на VI семестрі їх вивчення може проводитися студентами самостійно, з показом на контрольних заняттях. Особлива увага в цей період приділяється розвиткові художньо-виконавських навичок, відповідно за темами № 9 і №10 опрацьовується по три вокальних твори за кожний семестр.

Процес оволодіння навичками художньо-виконавської техніки під час співу разом із розвитком уяви та фантазії; розвиток акторської майстерності під час вокального виконання та опанування основних способів подолання сценічного хвилювання є процесом дуже особистим, який потребує інтелектуально-творчих й емоційних зусиль студента. Напрацювання і створення стану «публічної самотності» під час виступу, засвоєння вміння зосередитися на вокально-художньому образі («звужувати коло уваги» на предметі творчості) (за К. Станіславським) мають певні труднощі. Якісне оволодіння цими вміннями можливе лише за умов активної роботи студента на заняттях, під час яких і формуються певні співоcho-акустичні еталони і позитивні вокально-технічні навички, які дозволяють відчувати достатню впевненість щодо відтворення вокально-музичного матеріалу та вільність у площині художньо-виконавського втілення образу твору під час його публічного виконання. Цьому процесу вельми допоможе оволодіння методикою роботи над вокальним твором, а саме: освоєння методу музично-виконавського аналізу програмного вокального твору (аналіз музичної і драматичної лінії розвитку) та музично-режисерської роботи над твором за визначеними її складовими (попередня робота над твором, процес виучування тексту, виступ) (за К. Станіславським). Зазначимо, що процес вивчення вокального твору має бути зорієнтований не стільки на саме запам'ятовування музично-вербального тексту, скільки на його практичне вокальне засвоєння і відповідне художнє відтворення під час співу.

3. Самостійне відпрацювання техніки виконання вокальних вправ

Маючи за мету досягнення якісного рівня оволодіння основними співацькими і художньо-виконавськими навичками у вокальній галузі майбутніми акторами драматичного театру та кіно, всім практичним питанням з вокально-технічної підготовки студента приділяється значна увага на індивідуальних заняттях з вокалу. Для повноцінного засвоєння теоретичних і практичних знань з курсу «Основи вокального виконавства і теорії музики» («Основи вокалу») і своєчасної ліквідації помилок в техніці виконання, студенту необхідно після кожного заняття щодня самостійно опановувати запропоновані педагогом вокально-технічні вправи. Відпрацьовувати позитивні вокально-технічні навички необхідно за принципом «від простого до складного».

На самому початку роботи увагу слід скерувати на досягнення правильного співацького положення голови, рота, користуючись при цьому дзеркалом. Слідкувати за спокоєм і

ненапруженістю (вільністю від напруги) м'якої мускулатури, не дозволяючи появи на обличчі виразу гримаси. Разом з цим за допомогою спеціальних вправ, направлених на вивільнення м'язів, тренувати співацьку установку корпусу тіла: невимушену, втім активного стану, естетично прийнятну. Важливо під час освоєння вимог до зовнішньої співацької установки проводити вправи без напруження, вільно.

Згодом починати виконувати спеціальні дихальні вправи для розвитку еластичності дихальної системи та напрацювання збереження вдихальної установки (прийом «здивування», вправа «видих зі свічкою», повільне неголосне рахування на одному видиху тощо). До напрацювання прийомів «округлення» та «прикриття» звуку (для чоловічих голосів) на визначених педагогом вокально-технічних вправах на центрі діапазону (спів вправ на голосні «о» (жіночі голоси) та «у» (чоловічі голоси), прийом легкого «напівпозиху» на вдиху тощо) слід підходити осмислено, з розумінням наукового (фізіологічного, акустичного) обґрунтування цих способів. Тому спочатку необхідно проштудіювати першоджерела й навчальні посібники за даною тематикою. Ознайомившись і урозумівши роботу голосових складок під час фонації, переходити до тренування на вправах трьох видів атаки звуку (м'якої, твердої та придихової). Засвоєння спеціальних тренувальних вправ (перед дзеркалом включно) на вивільнення та розвиток активності артикуляційних органів, виконання артикуляційної гімнастики з індивідуально добраними прийомами для розвитку дикції в співі (скоромовки тощо) для студентів-акторів не представляють труднощів, так як вони мають достатній досвід цієї роботи на заняттях з фахових дисциплін «Сценічна мова» і «Ритміка». Складність виникає під час роботи над спеціальними вокально-технічними вправами, визначеними педагогом, на розвиток вокальної дикції та «змішування» голосних у співі. Така робота вимагає від студента-актора концентрованої уваги, старанності і наполегливості в досягненні позитивного результату. Це пов'язано з тим, що акторська мова, з її часто-густо посиленою вимовою приголосних і довільними за часом паузами, значно відрізняється від вокальної мови, де необхідно співати, плавно зв'язуючи склади слів, швидко і чітко промовляючи приголосні і подовжуючи (протягуючи) голосні, при цьому точно додержуючи часовий метроритм музичного твору.

Відпрацьовуючи вокально-технічні вправи для розвитку резонансної техніки співу, необхідно концентрувати увагу на «позиційній» чистоті звучання, оволодіти на рівні автоматизму прийомом *mormorando* для активізації резонансних відчуттів. З'ясувавши за допомогою навчальних посібників роль і значення резонаторів в співі, промовляти літературні тексти програмних вокальних творів, направляючи звук до «резонансного пункту», та виконувати вокально-технічні вправи, визначені педагогом, фіксуючи увагу на відчутті головного (вібрації в області «маски», передній частині піднебіння – «резонансного пункту») та грудного (вібрації в області трахеї, бронхів) резонування під час співу.

Під час осмисленого оволодіння спеціальними співацькими відчуттями, до яких належать почуття опори та вокальний слух, студент, відпрацьовуючи кожну вправу, повинен ретельно дотримуватися всіх визначених правил щодо техніки їх виконання: фіксувати увагу на короткому «затамуванні» (короткій затримці) дихання перед початком фонації, на тривалому збереженні вдихальної установки (розширена нижня частина грудної клітки, спокійне положення плечей, ключиць і верхньої частини грудної клітки) і свідомому утриманому видиху під час співу, фіксувати увагу на відчутті легкого «напівпозиху» на вдиху (прийом розширює глотку, готує форму верхніх резонаторів, регулює роботу гладкої мускулатури трахеї та бронхів), слідкувати за вільним м'язовим відчуттям свого тіла під час фонації, фіксувати і контролювати власні внутрішні відчуття. Завдяки концентрації уваги на відчутті основних зон «вокально-тілесної схеми», аналізу власного співу під час вокальних занять, оволодінню способом «розігріву» голосу шляхом активного «внутрішнього співу» в студента поступово розвивається вокальний слух. Якісне опанування специфічними співацькими відчуттями надає можливості напрацьовувати навички розспівування перед вокальним уроком шляхом активного «внутрішнього співу», розвивати на визначених педагогом вокальних вправах голосовий діапазон, рівність звучання на різних голосних (за допомогою прийомів «прикриття» звуку (для чоловічих голосів), «округлення» звуку), збагачувати темброву палітру голосу.

Засвоєння основних форм самоконтролю під час співу напрацьовується декількома способами: через прослуховування фонозапису власного виконання вокально-технічних вправ і програмних творів, проведення цілеспрямованого аналізу власних м'язових відчуттів діафрагми, черевного пресу, стану шийних м'язів під час вокального заняття, м'язових відчуттів артикуляційного апарату (язика, губ, глотки, м'якого піднебіння, нижньої щелепи тощо), вібраційних відчуттів у головному (верхньому) і грудному (нижньому) резонаторах під час співу. Застосовуючи засоби самоконтролю, слід виконувати вокально-технічні вправи, визначені педагогом, спрямовані на розвиток кантілени і гнучкості голосу, розширення співацького діапазону; вправи, спрямовані на удосконалення співацьких навичок і розвиток співочої виразності зі збереженням «опертого» звучання голосу.

Вокальний педагог, обираючи вокально-технічні вправи та вокально-педагогічний репертуар, враховує індивідуальні особливості кожного студента, ступінь його обдарованості, музичного розвитку і підготовки. Незалежно від обраних і напрацьованих педагогом-вокалістом навчальних методів і прийомів постановки і розвитку співацького голосу, він додержується головних вокально-педагогічних принципів, а саме: єдності художнього та технічного розвитку, індивідуального підходу до студента й поступовості та послідовності в навчанні.

4. Ознайомлення з аудіо та відео матеріалами

Відносно цього різновиду самостійної роботи не виникає необхідності в особливих поясненнях. Останніми десятиріччями важливого значення в ознайомленні з історією і специфікою виконавських видів мистецтва набули фоно-, відеозаписи та Інтернет. Прослуховування фонозаписів, перегляд відео і сторінок Інтернету з виконанням різножанрових вокальних творів збагачують насамперед вокально-виконавські уявлення студента, надають можливості візуально ознайомитися з виконавською специфікою того чи іншого професійного вокаліста чи актора-співака, розширюють музично-історичний кругозір і покращують музично-естетичний смак студента. Разом з тим за допомогою аналітичного осмислення почутого і побаченого музичного матеріалу, студент має можливість розвинути особисту вокально-виконавську техніку. Слід зазначити, що прослуховування та перегляд вокального і музично-театрального матеріалу за темами мають бути цільові, скеровані вокальним педагогом. Обов'язковим є подальше обговорення на вокальних заняттях вражень, думок і висновків студента стосовно виконаного ним завдання.

Вокальна підготовка акторів має виражену фахову спрямованість щодо застосування набутих співацьких вмій та навичок у сфері драматичного театру і кіно. Тому важливим є відвідування музично-театральних постанов, бо тут реалізується можливість безпосереднього сприймання «живої» музики та співу, що допомагає творчому засвоєнню матеріалу курсу, його застосуванню в практичній виконавській діяльності.

Розділ I. РОЗВИТОК ПРИРОДИ СПІВАЦЬКОГО ГОЛОСУ МАЙБУТНЬОГО АКТОРА

Тема 1. Підготовка голосового апарату до фонаційного процесу

Самостійна робота студентів: *Основні складові співацького голосового апарату – 5 год. / 7 год. (денна / заочна форма навчання).*

Мета: ознайомлення із загальними принципами роботи голосового апарату під час співу; з'ясування значення дотримуваних гігієнічних правил стосовно співацького голосу; розширення загального музичного кругозору майбутніх фахівців у галузі театрального мистецтва.

Завдання:

1. Ознайомитися з науковими відомостями про анатоμο-фізіологічну будову голосового апарату.
2. Проаналізувати координацію роботи органів голосоутворення під час співу.
3. Напрацьовувати правильне співацьке положення голови, рота перед дзеркалом.
4. Тренувати за допомогою вправ співацьку установку корпусу тіла.

5. З'ясувати загальні гігієнічні правила поведження з голосовим апаратом, усвідомити наслідки шкідливих звичок для професійної діяльності артиста-співака.

6. Вивчити музично-літературний текст народної пісні в обробці композитора для голосу та фортепіано і 1 вокалізу.

Рекомендована література:

Основна: [1-3, 5, 7, 8, 10-12, 14, 15, 17, 20, 27, 29, 31, 35, 39];

Додаткова: [2, 6, 7-10, 15, 26, 27, 29, 31, 35, 36, 42, 49].

Інформаційні ресурси: [2, 12, 18].

Тема 2. Формування навичок співацького звукоутворення

Самостійна робота студентів: *Основні завдання постановки голосу артиста-співака – 23 год. / 7 год. (денна / заочна форма навчання).*

Мета: з'ясування основних засобів і прийомів формування співацького голосоутворення, усвідомлення їх психофізіологічної сутності; оволодіння необхідним під час співу типом роботи голосового апарату.

Завдання:

1. З'ясувати та усвідомити психофізіологічну сутність основних засобів і прийомів формування співацького звукоутворення.

2. Ознайомитися з реєстровою будовою співацьких голосів.

3. Виконувати спеціальні дихальні вправи для розвитку еластичності дихальної системи і напрацювання збереження вдихальної установки («здивування», «видих зі свічкою», повільне неголосне рахування на одному видиху тощо).

4. Проаналізувати власні дихальні відчуття під час співу.

5. Напрацьовувати прийоми «округлення» та «прикриття» звуку (для чоловічих голосів) на визначених педагогом вокально-технічних вправах на центрі діапазону (спів вправ на голосні «о» (жіночі голоси) та «у» (чоловічі голоси), прийом легкого «напівпозиху» на вдиху тощо).

6. Охарактеризувати три види атаки звуку, продемонструвати їх на вокальних вправах.

7. Вивчити музично-літературний текст 2–3 програмних вокальних творів та 1 вокалізу.

8. Прослуховувати та переглядати аудіо- та відеозаписи видатних виконавців (Інтернет тощо), відвідувати концерти професійних співаків, театральні музичні вистави.

Рекомендована література:

Основна: [1, 3, 5, 7, 8, 12, 13, 15, 17, 19, 20, 27, 28, 31, 32, 36, 38-42];

Додаткова: [7, 8, 10-12, 14-17, 23, 25-27, 29, 35-37, 49, 51];

Інформаційні ресурси: [1-4, 9, 10, 14, 15, 18].

Розділ II. РОЗВИТОК МУЗИЧНО-СПІВАЦЬКИХ НАВИЧОК

Тема 3. Опанування основами вокальної мови

Самостійна робота студентів: *Робота артикуляційного апарату під час співу – 10 год. / 14 год. (денна / заочна форма навчання).*

Мета: з'ясування основних норм роботи артикуляційного апарату в мовленні та співі; з'ясування й усвідомлення впливу артикуляції на співацьке звукоутворення; засвоєння основних закономірностей вокальної мови.

Завдання:

1. З'ясувати відмінності в координації голосового апарату під час мови й співу.

2. Визначити основні ознаки вокальної мови.

3. Прорекламувати літературні тексти програмних вокальних творів.

4. Провести порівняльний аналіз артикуляції в мові та співі (на прикладі літературного і вокального твору за вибором).

5. Виконувати спеціальні тренувальні вправи (перед дзеркалом включно) на вивільнення та розвиток активності артикуляційних органів.

6. Виконувати артикуляційну гімнастику з індивідуально добраними прийомами для розвитку дикції в співі (скоромовки тощо).

7. Виконувати спеціальні вокально-технічні вправи, визначені педагогом, на розвиток вокальної дикції та «змішування» голосних у співі.

8. Вивчити музично-літературний текст 2 програмних вокальних творів та 1 вокалізу.

9. Прослуховувати та переглядати аудіо- і відеозаписи професійних співаків-акторів і вокалістів (Інтернет тощо), відвідувати театральні музичні та музично-драматичні вистави.

Рекомендована література:

Основна: [1-8, 12-16, 20, 25, 27, 30, 33-37, 39];

Додаткова: [10, 16, 17, 23, 27-29, 41, 49];

Інформаційні ресурси: [1, 3-6, 9, 10, 13, 14, 17, 18].

Тема 4. Розвиток резонансної техніки співу

Самостійна робота студентів: *Резонансна основа співу – 10 год. / 14 год. (денна / заочна форма навчання).*

Мета: засвоєння основних ознак функціонування головного та грудного резонаторів у співаків; з'ясування й усвідомлення ролі вібраційних явищ у резонаторах для утворення правильного фонаційного процесу; опанування резонансними відчуттями в співі.

Завдання:

1. Усвідомити роль головного й грудного резонування як індикатора правильності співацького звуку.

2. Ознайомитися з основними принципами резонансного співу (за «Резонансною теорією мистецтва співу» В. П. Морозова).

3. Ознайомитися з науковими відомостями про співацькі форманти (високу, низьку).

4. Виконувати вокальні вправи, концентруючи увагу на «позиційній» чистоті звучання.

5. Пояснити термін «резонансний пункт» («пункт Морана»).

6. Прорекламувати літературні тексти програмних вокальних творів, направляючи звук до «резонансного пункту».

7. Виконувати вибрані вокально-технічні вправи прийомом *mormorando* для активізації резонансних відчуттів.

8. Вивчити музично-літературний текст 2 програмних вокальних творів та 1 вокалізу.

9. Прослуховувати та переглядати аудіо- і відеозаписи видатних виконавців (Інтернет тощо), відвідувати концерти професійних співаків, театральні музичні та музично-драматичні вистави.

Рекомендована література:

Основна: [1, 5, 7, 8, 13-15, 20, 23, 24, 27, 35, 39];

Додаткова: [10, 12, 15, 17, 23, 24-27, 29, 37, 49, 50];

Інформаційні ресурси: [1, 3-6, 9, 10, 13, 14, 17, 18].

Тема 5. Формування почуття опори під час співу

Самостійна робота студентів: *Оперте голосоутворення в співі – 8 год. / 14 год. (денна / заочна форма навчання).*

Мета: з'ясування значення почуття співацької опори для утворення правильного фонаційного процесу; усвідомлення сутності вокально-технічних прийомів, які ведуть до знаходження почуття опори, та оволодіння ними.

Завдання:

1. З'ясувати і усвідомити психофізіологічну сутність роботи м'язів-вдихачів і м'язів-видихачів; проаналізувати власні дихально-м'язові відчуття під час співу.

2. Виконувати вокально-технічні вправи, визначені педагогом, фіксуючи увагу на короткому «затамуванні» (короткій затримці) дихання перед початком фонації.
3. Виконувати вокально-технічні вправи, визначені педагогом, фіксуючи увагу на тривалому збереженні вдихальної установки (розширена нижня частина грудної клітки та спокійне положення плечей, ключиць і верхньої частини грудної клітки) і утриманому видиху під час співу.
4. Виконувати вокально-технічні вправи, визначені педагогом, фіксуючи увагу на відчутті «резонансного пункту» під час співу.
5. Дати пояснення терміну «вокально-тілесна схема» (за Р. Юссоном) та проаналізувати власні відчуття її зон під час співу.
6. Виконувати вокально-технічні вправи, визначені педагогом, фіксуючи увагу на відчутті легкого «напівпозиху» на вдиху (прийом розширює глотку, готує форму верхніх резонаторів, регулює роботу гладкої мускулатури трахеї та бронхів).
7. Проаналізувати власні відчуття під час виконання визначених педагогом вокальних вправ з використанням твердої атаки звуку (на склади з початковими твердим приголосним «д», сполученням «бр» тощо).
8. Вивчити музично-літературний текст 2 програмних вокальних творів та 1 вокалізу.
9. Прослуховувати та переглядати аудіо- та відеозаписи видатних виконавців (Інтернет тощо), відвідувати концерти професійних співаків, театральні музичні та музично-драматичні вистави.

Рекомендована література:

Основна: [1, 3, 5, 7, 8, 12-14, 17, 19, 20, 23-25, 27, 31, 32, 38-40];

Додаткова: [11, 13, 15-17, 23, 27, 29, 40, 49, 51];

Інформаційні ресурси: [1, 3-6, 9, 10, 13, 14, 17, 18].

Розділ III. УДОСКОНАЛЕННЯ ВОКАЛЬНО-ВИКОНАВСЬКИХ НАВИЧОК

Тема 6. Розвиток вокального слуху

Самостійна робота студентів: *Вокальний слух як специфічне співацьке відчуття – 8 год. / 14 год. (денна / заочна форма навчання).*

Мета: усвідомлення зв'язку між формуванням вокального слуху і процесом розвитку вокальних навичок; з'ясування ролі вокального слуху в контролі за співацьким голосоутворенням і розумінні технології співу; розвиток різних видів відчуттів під час фонаційного процесу.

Завдання:

1. Охарактеризувати основні складові вокального слуху.
2. Проаналізувати взаємозв'язок між слуховим уявленням співацького звуку та його рухово-м'язовим втіленням.
3. Усвідомити значення розвитку контролюючих систем зворотних зв'язків для управління співацькою фонацією.
4. Виконувати вокально-технічні вправи, визначені педагогом, сконцентруючи увагу на відчутті основних зон «вокально-тілесної схеми».
5. Розвивати вокальний слух, аналізуючи власний спів під час вокальних занять.
6. Розвивати вокальний слух шляхом аналізу співу професійних вокалістів, акторів-співаків (Інтернет, фонозаписи, концертно-театральні заходи), співу студентів у вокальному класі.
7. Опановувати «розігрів» голосу шляхом активного «внутрішнього співу».
8. Вивчити музично-літературний текст 2 програмних вокальних творів і 1 вокалізу.
9. Прослуховувати та переглядати аудіо- і відеозаписи професійних вокалістів, акторів-співаків (Інтернет тощо), відвідувати театральні музичні вистави.

Рекомендована література:

Основна: [1, 7, 12, 14, 15, 20, 23-25];

Додаткова: [1, 10, 17, 27, 29, 49];

Інформаційні ресурси: [1, 3-6, 9, 10, 13, 14, 17, 18].

Тема 7. Засоби удосконалення співацького голосу

Самостійна робота студентів: *Основні шляхи розвитку вокально-технічних навичок – 15 год. / 28 год. (денна / заочна форма навчання).*

Мета: удосконалення музичного слуху як основного регулятора вокальної функції; розширення уявлень про професійне співацьке звучання голосу; розвиток і поступове закріплення основних вокально-технічних навичок.

Завдання:

1. Проаналізувати основні способи удосконалення співацького голосу (розвиток музичного слуху, показ, пояснення, м'язові прийоми, види вокально-педагогічного матеріалу).
2. Охарактеризувати співацьке голосоутворення та звуковедення.
3. Виконувати спеціальні вправи на свідоме розслаблення м'язів.
4. Удосконалювати вокальний слух шляхом аналізу власного співу під час вокальних занять, співу професійних вокалістів, акторів-співаків (Інтернет, фонозаписи, концертно-театральні заходи), студентів у вокальному класі.
5. Напрацьовувати навички розспівування перед вокальним уроком шляхом активного «внутрішнього співу».
6. Розвивати на визначених педагогом вокальних вправах рівність звучання голосу на різних голосних (за допомогою прийомів «округлення» звуку, «прикриття» звуку (для чоловічих голосів), «змішування» регістрів).
7. Вивчити музично-літературний текст 3 програмних вокальних творів та 1 вокалізу.
8. Прослуховувати та переглядати аудіо- та відеозаписи видатних виконавців (Інтернет тощо), відвідувати концерти професійних співаків, театральні музичні та музично-драматичні вистави.

Рекомендована література:

Основна: [1, 3-5, 7, 8, 10, 12-15, 17, 20, 23-25, 28, 32, 34, 38-40];

Додаткова: [1, 5, 7-10, 15-17, 19, 20, 23, 27-29, 33, 40, 48, 49];

Інформаційні ресурси: [1, 3-6, 9, 10, 13, 14, 17, 18].

Тема 8. Розвиток самоконтролю під час співу

Самостійна робота студентів: *Види самоконтролю актора-співака – 5 год. / 14 год. (денна / заочна форма навчання).*

Мета: усвідомлення ролі особистого психологічного комплексу в опануванні вокальною технікою; засвоєння основних форм самоконтролю виконавця під час співу; виховання стану «вокально-творчого спокою» (за М. Микишею).

Завдання:

1. З'ясувати роль індивідуальних психологічних процесів для формування музично-співацьких навичок.
2. Визначити власний темперамент, охарактеризувати основні його ознаки.
3. Напрацьовувати створення необхідної для співу психоемоційної настроєності.
4. Охарактеризувати стан «вокально-творчого спокою» (за М. Микишею).
5. Створювати та аналізувати фонозаписи власного виконання вокально-технічних вправ і програмних творів для розвитку слухового самоконтролю під час співу.
6. Проводити цілеспрямований аналіз власних м'язових відчуттів діафрагми, черевного пресу, стану шийних м'язів під час вокальних занять.
7. Проводити цілеспрямований аналіз власних м'язових відчуттів артикуляційного апарату (язика, губ, глотки, м'якого піднебіння, нижньої щелепи тощо) під час співу.
8. Проводити цілеспрямований аналіз власних вібраційних відчуттів у головному (верхньому) і грудному (нижньому) резонаторах під час співу.

Рекомендована література:

Основна: [1, 3, 5, 7, 9, 10, 12, 13, 15, 17, 18, 20, 22-26, 33, 38-40, 42];

Додаткова: [1, 8, 9, 11, 12, 14, 16, 17, 24, 27-29, 31, 34, 35, 40, 42, 45, 48, 49];

Інформаційні ресурси: [1, 3-6, 9, 10, 13-15, 17, 18].

Розділ IV. РОЗВИТОК ВИРАЗНОСТІ СПІВУ СТУДЕНТА-АКТОРА

Тема 9. Вокально-виконавський стиль

Самостійна робота студентів: *Вокально-стильові характеристики виконавства – 13 год. / 28 год. (денна / заочна форма навчання).*

Мета: ознайомлення з різноманітними вокально-виконавськими стилями, засвоєння їх характерних ознак; оволодіння співацько-художніми навичками втілення музичних стилів програмних творів; розвиток музично-естетичного смаку і розширення музично-історичного кругозору майбутніх акторів.

Завдання:

1. Навести визначення понять «стиль», «музичний стиль», «виконавський стиль».
2. Охарактеризувати основні риси різних історичних музичних стилів.
3. Проаналізувати характерні ознаки різних національних вокально-виконавських стилів.
4. Проаналізувати характерні ознаки виконавських стилів різних вокальних жанрів.
5. Провести художньо-виконавський аналіз програмних навчальних вокальних творів.
6. Виконувати вокально-технічні вправи, визначені педагогом, спрямовані на розвиток кантилени і гнучкості голосу, розширення співацького діапазону.
7. Вивчити музично-літературний текст 3 програмних вокальних творів.
8. Прослуховувати та переглядати аудіо- та відеозаписи видатних виконавців (Інтернет тощо), відвідувати концерти професійних вокалістів, акторів-співаків, театральні музичні та музично-драматичні вистави.

Рекомендована література:

Основна: [3, 5, 7-9, 14, 16-18, 21, 22, 26, 29, 33, 34, 36, 37];

Додаткова: [1-6, 9, 17-22, 25, 30, 32, 33-35, 38];

Інформаційні ресурси: [2, 5, 6, 11-13, 15-18].

Тема 10. Сценічна майстерність виконавця

Самостійна робота студентів: *Розвиток виконавської виразності в співі – 15 год. / 28 год. (денна / заочна форма навчання).*

Мета: опанування навичками художньо-виконавської техніки під час співу; розвиток уяви, фантазії; оволодіння методикою роботи над вокальним твором; розвиток акторської майстерності під час співу; засвоєння основних правил та способів подолання сценічного хвилювання.

Завдання:

1. З'ясувати значення та шляхи розвитку уяви і фантазії співака-актора.
2. Напрацьовувати створення стану «публічної самотності» під час виступу, вміння зосереджуватися на вокально-художньому образі («звужувати коло уваги» на предметі творчості) (за К. Станіславським).
3. Визначити складові музично-режисерської роботи над вокальним твором та охарактеризувати їх компоненти (за К. Станіславським).
4. Проаналізувати музичну і драматичну лінії розвитку програмного вокального художнього твору (навести приклад за власним вибором).
5. Провести музично-виконавський аналіз програмного вокального художнього твору.
6. З'ясувати основні правила і способи подолання естрадного хвилювання.

7. Виконувати вокально-технічні вправи, визначені педагогом, спрямовані на удосконалення співацьких навичок та розвиток навичок співочої виразності зі збереженням «опертого» звучання голосу.

8. Вивчити музично-літературний текст 3 програмних вокальних творів.

9. Прослуховувати та переглядати аудіо- і відеозаписи професійних співаків-акторів (Інтернет тощо), відвідувати театральні музичні та музично-драматичні вистави.

Рекомендована література:

Основна: [5, 7-10, 15, 17, 18, 20-24, 26, 33, 34, 36-38];

Додаткова: [1, 4-6, 8, 9, 11, 13, 14, 17-21, 23-25, 30-35, 39, 40, 43, 44, 46-48];

Інформаційні ресурси: [2, 5, 6, 11-13, 15-18].

ІІІ. РЕКОМЕНДОВАНИЙ НАВЧАЛЬНИЙ РЕПЕРТУАР У НОТНИХ ВИДАННЯХ (ЗБІРКИ ВПРАВ, ВОКАЛІЗІВ, ВОКАЛЬНИХ ТВОРІВ)

Вправи. Вокалізи

1. Абт Ф. Школа пения. Избранные упражнения для низких голосов в сопровождении фортепиано / Ф. Абт. — М. : Музыка, 1985. — 31 с.

2. Вілінська І. Вокалізи для середнього голосу : учбовий репертуар / І. Вілінська. — К. : Муз. Україна, 1989. — 56 с.

3. Вокализы на основе народных песен : для низкого и среднего голоса с фортепиано / [сост. О. Далецкий]. — М. : Музыка, 1973. — 16 с.

4. Воронін О. 30 вокалізів на основі народних пісень / О. Воронін, Р. Вороніна. — К. : Муз. Україна, 1991. — 72 с.

5. Егорычева М. Упражнения для певца-любителя / М. Егорычева. — М. : Музыка, 1967. — 108 с. — (Вокально-педагогический репертуар).

6. Егорычева М. Упражнения для развития вокальной техники / М. Егорычева. — К. : Муз. Украина, 1980. — 112 с.

7. Зейдлер Г. Искусство пения. 40 мелодий, расположенных в порядке постепенного возрастания трудности : для сопрано или тенора с сопровождении фортепиано. Ч. I-II / Г. Зейдлер. — М. : Музгиз, 1957. — № 1–20. — 25 с.

8. Избранные вокализы : для высокого голоса в сопровождении фортепиано / [сост. Г. И. Тиц]. — М. : Музыка, 1977. — 40 с.

9. Лютген Б. Ежедневные упражнения. 20 маленьких вокализов : для высокого голоса с фортепиано / Б. Лютген. — М. : Музыка, 1965. — 32 с. — (Вокально-педагогический репертуар).

10. Рождественская В. Ф. Упражнения для развития женских голосов (с методическими указаниями) / В. Ф. Рождественская // Вопросы вокальной педагогики : сб. ст. — М. : Музыка, 1964. — Вып. 2. — С. 99–214.

11. Сафронова О. Распевки : Хрестоматия для вокалистов / О. Сафронова. — СПб. ; М. ; Краснодар : Лань, Планета музыки, 2009. — 69 с.

12. Татаринова Н. Вправи-вокалізи / Н. Татаринова // Співакам-початківцям ; [упоряд. Є. Войта, О. Іовса]. — К. : Муз. Україна, 1985. — С. 3-13.

13. Concone G. 40 vocal lessons for Bass or Baritone : Op. 17 / G. Concone. — Leipzig : Edition Peters. Nr. 1443. — 88 p.

14. Concone G. 50 vocal lessons : Opus 9 : Edition for medium voice / G. Concone. — Leipzig ; Dresden : Edition Peters. Nr. 980a. — 95 p.

15. Lutgen B. Die Kunst der Kehlfertigkeit : Band 1. Ausgabe fur Alt oder Bas / B. Lutgen ; [revidiert von Marie Hedmond]. — Leipzig ; Dresden : Edition Peters. Nr. 1358c. — 28 p.

16. Lutgen B. Die Kunst der Kehlfertigkeit : Band 1. Ausgabe fur Sopran oder Tenor / B. Lutgen ; [revidiert von Marie Hedmond]. — Leipzig ; Dresden : Edition Peters. Nr. 1358a. — 28 p.

Хрестоматії вокально-педагогічного репертуару

1. Вокально-педагогічний репертуар для високих та середніх жіночих голосів. Хрестоматія / [упор. Е. Г. Колосова, С. М. Царук]. — Тернопіль : Навчальна книга – Богдан, 2011. — 216 с.
2. Милькович Е. Систематизированный вокально-педагогический репертуар с предисловием, методической запиской и аннотациями : Т. 1. Первый и второй курсы музыкальных училищ : высокие и средние голоса / Е. Милькович. — М. ; Л. : Музгиз, 1939. — 180 с.
3. Педагогічний репертуар вокаліста: романси та обробки народних пісень українських композиторів-класиків: баритон / [упоряд. Н. Татарінова]. — К. : Мистецтво, 1966. — Вип. 1. — 56 с.
4. Педагогічний репертуар вокаліста: романси та обробки народних пісень українських композиторів-класиків: бас / [упоряд. Н. Татарінова]. — К. : Мистецтво, 1966. — Вип. 1. — 48 с.
5. Педагогічний репертуар вокаліста: романси та обробки народних пісень українських композиторів-класиків: мецо-сопрано / [упоряд. Н. Татарінова]. — К. : Мистецтво, 1966. — Вип. 1. — 55 с.
6. Педагогічний репертуар вокаліста: романси та обробки народних пісень українських композиторів-класиків: сопрано / [упоряд. Н. Татарінова]. — К. : Мистецтво, 1966. — Вип. 1. — 60 с.
7. Педагогічний репертуар вокаліста: романси та обробки народних пісень українських композиторів-класиків: тенор / [упоряд. Н. Татарінова]. — К. : Мистецтво, 1966. — Вип. 1. — 48 с.
8. Педагогічний репертуар співака-початківця: пісні, арії, романси: сопрано / [упоряд. І. М. Вілінська]. — К. : Муз Україна, 1969. — 45 с.
9. Педагогічний репертуар співака-початківця: пісні, арії, романси: тенор / [упоряд. І. М. Вілінська]. — К. : Муз Україна, 1969. — 40 с.
10. Сборник вокальных произведений: для солистов и ансамблей / [сост. Н. Максимкова]. — Л. : Учпедгиз, 1959. — 160 с.
11. Хрестоматія вокально-педагогического репертуара: для баритона и баса: музыкальное училище: I–II курсы / [сост. Г. Г. Аден]. — М. : Музыка, 1966. — 127 с.
12. Хрестоматія вокально-педагогического репертуара: для баритона и баса: I – II курсы отделений актеров музыкальной комедии театральных институтов / [сост. П. Понтрягин и С. Трегубов]. — М. : Музыка, 1969. — 162 с.
13. Хрестоматія вокально-педагогического репертуара: для мецо-сопрано: I–II курсы отделений актеров музыкальной комедии театральных институтов / [сост. П. Понтрягин]. — М. : Музыка, 1971. — 180 с.
14. Хрестоматія вокально-педагогического репертуара: для сопрано: музыкальное училище: I–II курсы / [сост. Г. Фуки, К. Фортунатова]. — М. : Музыка, 1966. — 156 с.
15. Хрестоматія вокально-педагогического репертуара: для тенора: музыкальное училище: I–II курсы / [сост. А. Кильчевская]. — М. : Музыка, 1972. — 168 с.
16. Хрестоматія для пения: арии и песни: для сопрано в сопровождении фортепиано: I–IV курсы музыкальных училищ / [сост. К. П. Тихонова и К. А. Фортунатова]. — М. : Музыка, 1988. — 112 с.
17. Хрестоматія для пения: песни, романсы, арии: для сопрано в сопровождении фортепиано: I–II курсы отделений актеров музыкальной комедии театральных институтов / [сост. П. Понтрягин и Е. Вознесенская]. — М. : Музыка, 1973. — 176 с.

Твори західноєвропейських композиторів XVII–XIX ст.

1. Арии зарубежных композиторов : для меццо-сопрано в сопр. ф-п. / [сост. К. П. Тихонова]. — М. : Музыка, 1984. — Вып. 1. — 64 с. — (Педагогический репертуар. Средние музыкальные учебные заведения).
2. Арии зарубежных композиторов : для меццо-сопрано в сопр. ф-п. / [сост. К. П. Тихонова]. — М. : Музыка, 1985. — Вып. 2. — 64 с. — (Педагогический репертуар. Средние музыкальные учебные заведения).
3. Арии итальянских композиторов XVII–XVIII веков : для высокого голоса в сопровождении фортепиано / [сост. Н. И. Богданова]. — М. : Музыка, 1988. — 64 с.
4. Арии композиторов XVII–XVIII веков : для среднего голоса с фортепиано. — М. : Музыка, 1971. — 56 с. — (Зарубежная вокальная музыка).
5. Вокальные произведения итальянских композиторов XVII–XVIII веков : для среднего голоса в сопр. ф-п. — М. : Музгиз, 1961. — Вып. 1. — 40 с.
6. Популярные романсы зарубежных композиторов / [сост. Ю. Комальков]. — М. : Музыка, 1969. — 30 с.
7. Шуман Р. Альбом песен для юношества : соч. 79 : избранные песни для голоса с фортепиано / Р. Шуман. — М. : Музгиз, 1960. — 63 с.

Твори західноєвропейських та американських композиторів ХХ ст.

1. Гершвин Дж. Арии и песни : для голоса в сопр. ф-п. / Дж. Гершвин. — М. : Музыка, 1982. — 46 с.
2. Лирические песни зарубежных композиторов : для голоса с фортепиано / [сост. Н. Рождественская]. — М. : Музгиз, 1960. — 44 с.
3. Лучшие песни 40-х–60-х годов. Золотой век джаза и рок-н-ролла. — Ростов н/Д. : Феникс, 2002. — 64 с.
4. Мастера зарубежной эстрады : для голоса в сопровождении фортепиано. — М. : Музыка, 1983. — Вып. 4. (Эдит Пиаф. Адриано Челентано) — 56 с.
5. Мастера зарубежной эстрады : песни для голоса в сопровожд. фп. (баяна, гитары). — М. : Музыка, 1984. — Вып. 6. Анна Герман [песни из репертуара] / [авт. послесл. А. Пахмутова]. — 47 с.
6. Песни для Вас = Songs for You : популярные песни на английском языке / [сост. В. Л. Бровка]. — СПб. : Композитор, 1996. — 55 с.
7. Песни французских композиторов : для голоса в сопр. ф-п. — М. : Музгиз, 1962. — 56 с.
8. Песни французских композиторов : для голоса в сопр. ф-п. / [сост. С. Михайлова]. — М. : Музыка, 1984. — 64 с.

Старовинні романси та пісні композиторів ХІХ – початку ХХ ст.

1. Алябьев А. Романсы : для голоса в сопровождении фортепиано / А. Алябьев ; [сост. Б. Доброхотов]. — М. : Музыка, 1966. — 43 с.
2. Булахов П. Пять песен / П. Булахов. — М. ; Л. : Музгиз, 1951. — 16 с.
3. Варламов А. Избранные романсы и песни / А. Варламов. — М. : Музыка, 1980. — 64 с.
4. Вертинский А. То, что я должен сказать : романсы и песни : для голоса в сопр. ф-п. / А. Вертинский. — Л. : Музыка, 1990. — Вып. 1. — 49 с.
5. Гурилев А. Избранные романсы и песни / А. Гурилев. — М. : Музыка, 1989. — 64 с.
6. Даргомыжский А. Избранные романсы : для среднего и высокого голосов в сопр. ф-п. / А. Даргомыжский. — М. : Музыка, 1989. — 64 с.
7. Дюбюк А. Романсы / А. Дюбюк ; [сост. Р. Добкина]. — Л. : Музгиз, 1981. — 47 с.
8. Минувших дней очарованье : старинные русские романсы : для голоса в сопр. ф-п / [сост. Э. Березовская]. — СПб. : Музыка, 1992. — Вып. 5. — 40 с.

9. Ожидание : романсы русских композиторов. — М. : Музыка, 1978. — 48 с.
10. Русский бытовой романс второй половины XIX века / [сост. и ред. проф. А. Б. Мерович]. — Л. : Музгиз, 1948. — 115 с.
11. Старинные вальсы : для голоса в сопр. ф-п. / [сост. И. К. Назаренко]. — М. : Музыка, 1988. — 48 с.
12. Старинные русские романсы / [сост. В. И. Жаров]. — М. : Музыка, 1987. — 48 с.
13. Старинные русские романсы / [сост. Л. Еременко]. — К. : Муз. Украина, 1985. — Вып. 1. — 120 с.
14. Старинные русские романсы / [сост. Л. Еременко]. — К. : Муз. Украина, 1986. — Вып. 2. — 120 с.
15. Умчались года : старинные романсы / [сост. Б. Д. Гофман]. — М. : Музыка, 1991. — 48 с.

Романси та пісні українських композиторів

1. Білаш О. Пісні : для голосу в супроводі фортепіано / О. Білаш. — К. : Муз. Україна, 1967. — 72 с.
2. Зачарування звуків ніжних : українські романси / [упоряд. В. Макарова, Л. Макарова]. — Вінниця : Нова Книга, 2013. — 96 с.
3. Івасюк В. Пісні / В. Івасюк. — К. : Муз. Україна, 1983. — 168 с.
4. Кирейко В. Вибрані романси на вірші вітчизняних та зарубіжних поетів : навч. посібник / В. Кирейко. — К. : Муз. Україна, 2007. — 220 с.
5. Кос-Анатольський А. Вибрані романси та пісні / А. Кос-Анатольський. — К. : Мистецтво, 1964. — 79 с.
6. Лисенко М. Романси на вірші Т. Шевченка / М. Лисенко; [ред.-сост. Г. Я. Гембера]. — К. : Музична Україна, 1982. — 167 с.
7. Музыка до Кобзаря : [Т. Г. Шевченка] : Соля на сопран й альт [з фп.]. — [К.] ; [Ляйпціг] : Україна, [1918-1922] (Druck von C.G. Roder G. m. b. H. Leipzig). — 95 с.
8. Незабутня пісня : популярні пісні : [для співу з фортепіано]. / [ред. А. Г. Любченко]. — К. : Музична Україна, 1988. — Вып. 1. — 96, [4] с.
9. Ой співаночки мої : Пісенник / [упоряд. В. М. Островський]. — Тернопіль : Навчальна книга – Богдан, 2010. — 440 с.
10. Ой ти, місяцю... Співає вокальний ансамбль / [упоряд. В. М. Островський]. — Тернопіль : Навчальна книга – Богдан, 2007. — 64 с.
11. Пісні великого Кобзаря. — К.: Наук. думка, 1964. — 396 с.
12. Пісні, романси та балади / [упоряд. Л. Я. Романчук]. — Тернопіль : Навчальна книга — Богдан, 2012. — 112 с.
13. Прохорова Л. Українська естрадна вокальна школа : навч. посібник для студ. вищих навч. закладів культури та мистецтв / Л. Прохорова. — Вид. друге. — Вінниця : Нова книга, 2006. — 384 с.
14. Романси українських композиторів-класиків : для жіночого голосу в супроводі фортепіано / [упоряд. З. П. Бузина]. — К. : Муз. Україна, 1990. — 72 с.
15. Шамо І. 10 романсів : для середнього голосу з фортепіано на слова Т. Г. Шевченка / І. Шамо, сл. Т. Шевченка. — К. : Сов. композитор, 1961. — 44 с.

Романси та пісні радянських композиторів

1. Юрий Антонов. Максим Дунаевский. Песни : для голоса в сопр. ф-п. / Ю. Антонов, М. Дунаевский. — М. : Музыка, 1987. — 80 с.
2. Ваша записка : популярные лирические песни 30–40-х годов : для голоса в сопр. ф-п. / [сост. В. И. Жаров]. — М. : Музыка, 1984. — 64 с.
3. Вечер советского романса и песни : репертуарный сборник / [сост. и муз. ред. В. И. Жаров]. — М. : Искусство, 1972. — 208 с.

4. Дога Е. Пришла любовь. Песни для голоса и фортепиано / Е. Дога. — СПб. : Композитор, 2010. — 112 с.
5. Дунаевский И. Избранные песни / И. Дунаевский. — М. : Музгиз, 1960. — 116 с.
6. И вальс, и танго, и романс : для голоса в сопровождении фортепиано / [сост. Г. А. Портнов]. — Л. : Сов. композитор, 1985. — 71 с.
7. Когда мы были молодые. Песни бардов для голоса и гитары / [ред. Н. Д. Толстой]. — СПб. : Композитор, 2005. — 390 с.
8. Синий цвет : поют Татьяна и Сергей Никитины : песни : для голоса в сопровождении фортепиано (гитары) / [сост. С. Я. Никитин]. — М. : Сов. композитор, 1989. — 64 с.
9. Эти глаза напротив : любимые исполнители 70-х – 80-х : песенник. — СПб. : ПОЛЭКС, 2002. — 40 с.
10. Эхо любви : Популярные лирические песни прошлых лет / [сост. В. Г. Бекетова]. — М. : Музыка, 2008. — 208 с.

Пісні та арії з оперет і мюзиклів

1. Арии и песни из оперетт советских композиторов : для женских голосов в сопровождении фортепиано. — М. : Музыка, 1982. — 40 с. — (Оперетта).
2. Арии из оперетт зарубежных композиторов : для мужского голоса в сопровождении фортепиано / [сост. Г. А. Суслова]. — М. : Музыка, 1989. — 35 с. — (Оперетта).
3. Дунаевский И. Арии и дуэты из оперетт / И. Дунаевский. — М. : Сов. композитор, 1960. — 100 с.
4. Дунаевский И. Арии и песни из оперетт : для женского голоса в сопровождении фортепиано / И. Дунаевский. — М. : Музыка, 1990. — 48 с. — (Оперетта).
5. Кальман И. Арии и дуэты из оперетт / И. Кальман. — Л. : Музыка, 1990. — 54 с.
6. Оперетта. Песни, арии, дуэты советских и западноевропейских композиторов / [сост. М. Янковский]. — М. : Музгиз, 1954. — Вып. 1. Советские композиторы. — 64 с.
7. Отрывки из оперетт советских и зарубежных авторов / [сост. С. Трегубов]. — М. : Музыка, 1965. — Вып. 1. — 28 с. — Вып. 3. — 24 с. — Вып. 4. — 24 с. — (Оперетта).
8. Песни, арии, дуэты : отрывки из оперетт западноевропейских композиторов. — М. : Музгиз, 1955. — 80 с.
9. Песни и арии из оперетт : для женского голоса в сопровождении фортепиано / [сост. К. А. Титаренко]. — М. : Музыка, 1979. — 32 с.
10. Песни из американских мюзиклов / [сост. Е. А. Стемпневская]. — М. : Музыка, 1982. — 96 с.

Пісні з музики до театральних вистав і кінофільмів

1. Десять песен советского кино : для сольного и хорового исполнения с сопровождением фортепиано. — Л. ; М. : Музгиз, 1950. — 48 с.
2. Калейдоскоп : популярные песни и мелодии радио, кино и телевидения / [сост. В. И. Шibaев]. — М. : Музыка, 1989. — Вып. 2. — 80 с.
3. Песни из репертуара артистов ленинградских театров : для голоса в сопровождении фортепиано / [сост. Г. А. Портнов]. — Л. : Сов. композитор, 1991. — Вып. 3. — 104 с. — (Поют драматические артисты).
4. Песни из театральной музыки / [сост. М. Ю. Миркин]. — М. : Сов. композитор, 1957. — 68 с.
5. Петров А. Песни разных лет / А. Петров. — Л. : Сов. композитор, 1980. — 80 с.
6. Пісні до драматичних вистав / [упоряд. Е. І. Аксютіна]. — К. : Муз Україна, 1989. — 72 с.
7. Портнов Г. Песни из кинофильмов и спектаклей : для голоса в сопровождении фортепиано (гитары) / Г. Портнов. — Л. : Сов. композитор, 1981. — 66 с.

8. С добрым утром : песни популярных теле- и радиопередач / [сост. В. Г. Бекетова]. — М. : Сов. композитор, 1991. — Вып. 3. — 68 с.
9. Слова, ноты и аккорды : наши любимые песни / [сост. Г. Выстрелов]. — М. : Сподохи, 2000. — 48 с. — (Песни из кинофильмов).
10. Хренников Т. Песни из музыки к драматическим спектаклям : для голоса в сопровождении фортепиано / Т. Хренников. — М. : Музыка, 1983. — 63 с.
11. Шварц И. Песни и романсы : для голоса и фортепиано. Ч. I–II / И. Шварц. — СПб. : Сов. композитор, 2001. — Ч. I — 96 с. — Ч. II — 104 с.
12. Шварц И. Песни и романсы из кинофильмов на стихи Булата Окуджавы : для голоса и фортепиано / И. Шварц. — Л. : Сов. композитор, 1988. — 96 с.

Пісні з мультфільмів та дитячі пісні

1. В стране чудес [Ноты] : песни из дет. телевизионных фильмов в сопровожд. фп. / сост. Л. Черницкая. — Москва : Музыка, 1979. — 44 с.
2. Детские песни и песенки : для голоса с аккомпан. фортепиано и гитары / [сост. Г. Выстрелов]. — М. : Издательство В. Н. Зайцева, 2006. — 96 с.
3. Крылатов Е. Крылатые качели. Детские песни Евгения Крылатова / Е. Крылатов. — М. : АВФ, 1997. — 144 с.
4. Крылатов Е. Прекрасное далеко : песни для детей и юношества в сопровождении фортепиано / Е. Крылатов. — М. : Сов. композитор, 1989. — 144 с.
5. Никитин С. Папа, мама, гитара и я. Песни С. Никитина и В. Берковского для детей и их родителей. Нотный сборник для голоса (хор) / С. Никитин, В. Берковский. — М. : Музыка, 1990. — 96 с.
6. Никитин С. Резиновый ежик. Песни для детей на стихи Ю. Мориц / С. Никитин. — М. : Музыка, 2014. — 100 с.
7. Паулс. Р. Птичка на ветке : песни для детей / Р. Паулс. — СПб. : Композитор, 2004. — 30 с.
8. Рыбников А. Кто доброй сказкой входит в дом? : муз. сборник / А. Рыбников. — М. : Дрофа, 2001. — 64 с.
9. Улыбка [Ноты] : мелодии из мультфильмов : в легкой обраб. для фп. [с надпис. текстом] / [сост., обраб. В. Модель, Ф. Модель]. — Ленинград : Музыка, Ленингр. отд-ние, 1991. — 79 с.
10. Улыбка [Ноты] : попул. песни из дет. мультфильмов и телефильмов : [с надпис. текстом] : перелож. для фп. / [сост. Н. Матвеева]. — Москва : Совет. композитор, 1989. — Вып. 1. — 41 с. — Вып. 2. — 1992. — 48 с.
11. Шаинский В. Избранные песни для детей / В. Шаинский. — М. : Совет. композитор, 1985. — 168 с.

Обробки народних пісень для голосу з супроводом фортепіано

1. Александров Ан. Американские народные песни : для голоса с фортепиано / Ан. Александров. — М. : Музгиз, 1946. — 48 с.
2. Калинка. Русские народные песни : для высокого голоса в сопровождении фортепиано / [сост. И. К. Назаренко]. — М. : Музыка, 1982. — 104 с.
3. Любимые русские народные песни : для голоса в сопровождении фортепиано / [сост. В. И. Жаров]. — М. : Музыка, 1989. — 64 с.
4. Неаполітанські пісні / [упоряд. В. А. Міркотан]. — К. : Муз. Україна, 1969. — 67 с.
5. Ой за гаєм, гаєм. Українські народні пісні в легкій обробці для фортепіано. — К. : Муз. Україна, 1993. — 48 с.
6. Песни народов мира / [сост. Г. М. Шнеерсон]. — М. : Музгиз, 1955. — Вып. 1. — 332 с.

7. Песни народов мира : в обработке для среднего голоса в сопр. ф-п / [сост. Г. С. Преображенская]. — М. : Музыка, 1989. — 48 с.
8. Песни народов мира : обработка для голоса с фортепиано Ан. Александрова — М. : Музыка, 1979. — Тетрадь II. — 84 с.
9. Песни разных народов : в обработке для голоса с фортепиано М. Иорданского. — М. : Музыка, 1969. — 68 с.
10. Популярные русские народные песни : для голоса с фортепиано. — Л. : Музгиз, 1959. — 36 с.
11. Русские народные песни : для голоса в сопровождении фортепиано. — М. : Музыка, 1981. — 47 с.
12. Русские народные песни из репертуара Л. Руслановой : для голоса в сопр. ф-п (или баяна) / [сост. Н. Кольцов]. — М. : Музыка, 1973. — 96 с.
13. Старовинні українські народні пісні та романси : для співу с фортепіано / [упоряд. Ф. Надененко]. — К. : Мистецтво, 1955. — 96 с.
14. Українські народні пісні : для баса в супроводі фортепіано. Обробка І. Вілінської. — К. : Муз. Україна, 1967. — 20 с.
15. Українські народні пісні : для високого голосу в супроводі фортепіано / [упоряд. Н. Макарова]. — К. : Муз. Україна, 1968. — 60 с. — (Педагогічний репертуар вокаліста).
16. Українські народні пісні : для середнього голосу в супроводі фортепіано. — К. : Муз. Україна, 1986. — 24 с.
17. Українські народні пісні з репертуару Оксани Петрусенко / [упоряд. Н. І. Скоробогатько]. — К. : Муз. Україна, 1990. — 72 с.
18. Шесть народных мелодий : для голоса с фортепиано. Обработка Зары Левиной. — М. : Музфонд СССР, 1955. — 30 с.

IV. ФОРМИ ПОТОЧНОГО ТА ПІДСУМКОВОГО КОНТРОЛЮ

Методи навчання. Індивідуальні практичні заняття з вокалу проводяться з використанням різноманітних педагогічних і спеціальних вокально-педагогічних методів, а саме: спілкування; роз'яснення теоретичних питань; аналіз вокально-методичної літератури; музично-педагогічний метод (правильно підібраний вокально-педагогічний репертуар); словесне пояснення; показ голосом; показ м'язових прийомів; фонетичний метод; використання ТЗН (фонозапис вокального виконання студента під час занять, аудіо-, відеозаписи професійного виконання програмного вокального репертуару на електронних носіях, в Інтернеті); виконання вокально-технічних вправ і художнього репертуару перед дзеркалом (метод зорового самоконтролю студента); самостійна робота з навчальними посібниками, першоджерелами, над вокально-технічними вправами і вокально-педагогічним репертуаром; робота у фонотеках, бібліотеках, у Інтернеті; відвідування концертів, музично-театральних вистав та заходів.

Методи контролю. Підсумковий контроль засвоєння знань та вмінь здійснюється у формі іспиту на IV і VI семестрах (денна форма навчання) і заліку на II семестрі (заочна форма навчання). Іспити й залік проводяться у формі академічного концерту (публічне виконання трьох програмних вокальних творів). **Передбачено періодичні (рубіжні) етапи контролю** рівня опанування навчальної програми курсу у формі перевірки практичних вокально-виконавських завдань двічі на семестр (денна форма навчання): публічний виступ (виконання одного (III семестр) та двох і трьох (IV-VI семестри) програмних вокальних творів); контрольні уроки, поточна перевірка знання студентами музично-літературного тексту творів вокально-педагогічного репертуару та вміння його правильно відтворювати під час співу, перевірка якості виконання завдань самостійної роботи студентів та вокальні виступи на творчих заходах.

Визначення рейтингу навчальної діяльності студента з дисципліни (денна форма навчання)

Семестри III-IV (поточне тестування)					підс. контр.	сума	Семестри V-VI (поточне тестування)					підс. контр.	сум
Розділ I		Розділ II			Іспит		Розділ III			Розділ IV		Іспит	
27,5		32,5			40	100	32,5			27,5		40	100
T1	T2	T3	T4	T5			T6	T7	T8	T9	T10		
2,5	25	13	11	8,5			10,5	14,5	7,5	14	13,5		

Схема нарахування балів, які отримують студенти

Приклад для заліку (заочна форма навчання)

Поточне тестування та самостійна робота								Підс. контр. залік	Сума
Розділ I		Розділ II			Розділ III				
T. 1	T. 2	T. 3	T. 4	T. 5	T. 6	T. 7	T. 8	40	100
3,5	4	7,5	7,5	7,5	7,5	15	7,5		

T. 1, T. 2...T. 8 – теми розділів.

Приклад для екзамену (денна форма навчання)

Поточне тестування та самостійна робота					Підс. контр. іспит	Сума
Розділ I		Розділ II				
T. 1	T. 2	T. 3	T. 4	T. 5	40	100
2,5	25	13	11	8,5		

T. 1, T. 2...T. 5 – теми розділів.

Шкала нарахування балів за основні форми навчальної діяльності:

підсумковий контроль (у формі академічного концерту): іспит, залік – до 40 балів;
 перевірка практичних завдань (у формі публічного виступу) – 3-5 балів; 3 перевірки
 практичних завдань (у формі публічного виступу) – до 15 балів;
 контрольний урок – 2-4 бали; 2 контрольних уроки – до 8 балів;
 звіт про самостійну роботу – 1-3 бали;
 II курс: 2 звіти про с/р – до 6 балів; III курс: 4 звіти про с/р – до 12 балів;
 поточна перевірка – 0,5-1 бал;
 відвідування заняття (1 інд. година) – 0,5 бала, 17 занять (семестр) – до 8,5 балів.

Можлива кількість балів, набраних до підсумкової форми контролю, пов'язана із творчо-виконавською специфікою навчальної дисципліни «Основи вокального виконавства і теорії музики» («Основи вокалу»), що передбачає під час іспиту або заліку обов'язкове сценічне виконання студентом програми з трьох вокальних творів:

(до) іспиту, заліку – до 60 балів.

Шкала оцінювання: національна та ECTS

Сума балів за всі види навчальної діяльності	Оцінка ECTS	Оцінка за національною шкалою	
		для екзамену, курсового проекту (роботи), практики	для заліку
90-100	A	відмінно	зараховано
82-89	B	добре	
74-81	C		
64-73	D	задовільно	
60-63	E		

35-59	FX	незадовільно з можливістю повторного складання	не зараховано з можливістю повторного складання
0-34	F	незадовільно з обов'язковим повторним вивченням дисципліни	не зараховано з обов'язковим повторним вивченням дисципліни

Методичне забезпечення

Комплекс навчально-методичного забезпечення дисципліни (КНМЗД): програма навчальної дисципліни; завдання, методичні матеріали для самостійної роботи студентів; нотний вокальний фонд; ілюстративні матеріали; фонозаписи, інформаційні ресурси.

Інструменти, обладнання та програмне забезпечення, використання яких передбачає навчальна дисципліна (за потребою)

Навчальна дисципліна «Основи вокального виконавства і теорії музики» («Основи вокалу») передбачає під час аудиторних годин індивідуальних занять з викладачем та підсумкового контролю засвоєння знань та вмінь з навчальної дисципліни обов'язкове використання музичного супроводу на фортепіано (у виконанні професійного концертмейстера) під час співу.

**ОРИЄНТОВНІ ПРОГРАМИ ДО ІСПИТУ (ЗАЛІКУ)
IV семестр (II курс) (денна форма навчання) (іспит)
II семестр (I курс) (заочна форма навчання) (залік)**

Високі голоси

Жіночі голоси

1. М. Легран, рус. текст М. Подберезского. «Буду ждять тебя» из киномузыка «Шербургские зонтики».
2. Ю. Саульский – М. Танич. «Черный кот».
3. Українська народна пісня «Ти до мене не ходи».

Чоловічі голоси

1. И. Гайдн. «Будь, краса моя, смелей» (серенада).
2. В. Колмановский – П. Антокольский. Песня Шута «Поздно ночью» из музыки к пьесе «Двенадцатая ночь» В. Шекспира.
3. Українська народна пісня в обр. П. Човного «Якби мені не тиночки».

Середні та низькі голоси

Жіночі голоси

1. М. Дунаевский – Р. Рождественский. «Позвони мне, позвони» из к/ф «Карнавал».
2. В. Верменич – А. М'ястківський. «На калині мене мати колихала».
3. Французская народная песня в обр. Ан. Александрова «Жан домой прикатил из Лилля».

Чоловічі голоси

1. М. Таривердиев – В. Киршон. «Я спросил у ясеня» из к/ф «Ирония судьбы, или С легким паром».
2. І. Кириліна – В. Цілий. «Лелеча доля».
3. Українська народна пісня в обр. М. Лисенка «Задумав дідошок».

III курс (VI семестр) (денна форма навчання) (іспит)

Високі голоси

Жіночі голоси

1. Д. Тухманов – И. Шаферан. «Белый танец» из к/ф «Эта веселая планета».
2. Г. Петербургский – Я. Галицкий и М. Максимов. «Синий платочек».
3. Українська народна пісня в обр. Л. Кауфмана «Спать мені не хочеться».

Чоловічі голоси

1. М. Лисенко – І. Котляревський. Пісня Возного «Всякому городу нрав і права» з опери «Наталка Полтавка».
2. О. Осадчий – Ю. Рибчинський. «Земле моя».
3. Итальянская народная песня из сборника В. Мельо, перевод М. Павловой. «Неаполитанская тарантелла».

Середні та низькі голоси

Жіночі голоси

1. И. Шварц – Б. Окуджава. Романс Книгиной («Ах, нынче женихи...») из к/ф «Необычайное пари».
2. Г. Татарченко – В. Крищенко. «Білі нарциси».
3. Українська народна пісня в обр. Ю. Мейтуса, сл. Т. Шевченка. «Од села до села»,.

Чоловічі голоси

1. Дж. Херман. «Хэлло, Долли!» из мюзикла «Хэлло, Долли!».
2. Я. Степовий – Т. Шевченко. «Зацвіла в долині».

3. Українська народна пісня в обр. В. Косенка, сл. та мелодія М. Кропивницького. «Удовицю я любив».

V. РЕКОМЕНДОВАНА ЛІТЕРАТУРА

Основна

1. Аникеева З. Как развить певческий голос / З. Аникеева, Ф. Аникеев. — Кишинев : Штиинца, 1981. — 124 с. : ил.
2. Антонюк В. Постановка голосу : навч. посібник для студ. вищих муз. навч. закладів / В. Антонюк. — К. : Укр. ідея, 2000. — 68 с.
3. Аспелунд Д. Развитие певца и его голоса / Д. Аспелунд. — М. ; Л. : Музгиз, 1952. — 192 с.
4. Васенина К. В. Проблема слова в пении / К. В. Васенина // Вопросы вокальной педагогики : сб. ст. — М. : Музыка, 1969. — Вып. 4. — С. 145–162.
5. Гонтаренко Н. Сольное пение: секреты вокального мастерства / Н. Гонтаренко. — Изд. пятое. — Ростов н/Д. : Феникс, 2008. — 184 с. : ил.
6. Дмитриев Л. Б. Гласные в пении / Л. Б. Дмитриев // Вопросы вокальной педагогики : сб. ст. — М. : Музгиз, 1962. — Вып. 1. — С. 77–130.
7. Дмитриев Л. Основы вокальной методики / Л. Дмитриев. — М. : Музыка, 1968. — 676 с. ; 2004. — 368 с. : нот., ил.
8. Дорошенко В. Сольний спів як засіб виховання студента-актора: навчально-методичний посібник / В. Дорошенко. — Х. : Колегіум, 2010. — 152 с.
9. Евтушенко Д. Г. О впеваии вокальных произведений / Д. Г. Евтушенко // Вопросы вокальной педагогики : сб. ст. — М. : Музыка, 1967. — Вып. 3. — С. 98–119.
10. Євтушенко Д. Роздуми про голос / Д. Євтушенко. — К. : Муз. Україна, 1979. — 92 с.
11. Егоров А. Гигиена голоса и его физиологические основы / А. Егоров ; под общ. ред. Н. И. Жинкина. — М. : Музгиз, 1962. — 176 с.
12. Зданович А. Некоторые вопросы вокальной методики / А. Зданович. — М. : Музыка, 1965. — 148 с.
13. Ковнер Ю. А. Тренировочные упражнения в развитии певческого голоса / Ю. А. Ковнер // Вопросы вокальной педагогики : сб. ст. — М. : Музыка, 1976. — Вып. 5. — С. 39–60.
14. Кочнева И. Вокальный словарь / И. Кочнева, А. Яковлева. — Л. : Музыка, 1988. — 70 с.
15. Люш Д. Развитие и сохранение певческого голоса / Д. Люш. — К. : Муз. Україна, 1988. — 144 с.
16. Мадишева Т. П. Інтонаційно-фонетичний аспект вокального виконавства / Т. П. Мадишева // Проблеми взаємодії мистецтва, педагогіки та теорії і практики освіти : зб. наук. пр. / Харк. держ. ін-т мистецтв ім. І. П. Котляревського. — Х., 2002. — Вип. 9. — С. 38–49.
17. Манжос Л. Методика постановки голоса. Ч. II. : учеб. пособие / Л. Манжос. — Славянск : Печатный двор, 2003. — 116 с.
18. Менабени А. Г. Самостоятельная работа студента при обучении сольному пению / А. Г. Менабени // Вопросы вокальной педагогики : сб. ст. — М. : Музыка, 1976. — Вып. 5. — С. 247–261.
19. Мигай С. И. Дыхание в пении / С. И. Мигай // Вопросы вокальной педагогики : сб. ст. — М. : Музыка, 1969. — Вып. 4. — С. 163–179.
20. Микиша М. Практичні основи вокального мистецтва / М. Микиша. — К. : Муз. Україна, 1971. — 92 с.
21. Мирзоева М. М. Анализ исполняемого вокального произведения / М. М. Мирзоева // Вопросы вокальной педагогики : сб. ст. — М. : Музыка, 1964. — Вып. 2. — С. 5–51.

22. Михайлова Т. Н. О вокально-технической подготовке репертуара / Т. Н. Михайлова // Вопросы вокальной педагогики : сб. ст. — М. : Музыка, 1967. — Вып. 3. — С. 91–97.
23. Морозов В. Вокальный слух и голос / В. Морозов. — М. ; Л. : Музыка, 1965. — 83 с.
24. Морозов В. Искусство резонансного пения. Основы резонансной теории и техники / В. Морозов ; Моск. гос. консерватория им. П. И. Чайковского и др. — 2-е изд., испр. и доп. — М. : Моск. гос. консерватория, 2008. — 590 с. : ил. — (Искусство и наука).
25. Морозов В. Тайны вокальной речи / В. Морозов. — Л. : Наука, 1967. — 204 с.
26. Мотт-Заботина И. М. О работе над вокальным произведением / И. М. Мотт-Заботина // Вопросы вокальной педагогики : сб. ст. — М. : Музгиз, 1962. — Вып. 1. — С. 131–146.
27. Павлищева О. Методика постановки голоса / О. Павлищева. — Л. : Музыка, 1964. — 124 с.
28. Петрова Е. О динамике звука певческого голоса / Е. Петрова. — М. : Музгиз, 1963. — 47 с.
29. Прохорова Л. Українська естрадна вокальна школа : навч. посібник для студ. вищих навч. закл. культ. та мист. / Л. Прохорова. — Вінниця : Нова книга, 2006. — 384 с.
30. Ройзен Г. М. О голосообразовании в пении и речи / Г. М. Ройзен // Вопросы вокальной педагогики : сб. ст. — М. : Музыка, 1969. — Вып. 4. — С. 85–99.
31. Ройзен Г. Особенности формирования певцов-актеров театра музыкальной комедии : учеб.-метод. пособ. для пед. и студ. театр. учеб. заведений / Г. Ройзен. — М., 1976. — 80 с.
32. Рудаков Е. О регистрах певческого голоса и переходах к прикрытым звукам / Е. Рудаков // Музыкальное искусство и наука. — М., 1970. — Вып 1. — с. 52–58.
33. Садовников В. Орфоэпия в пении / В. Садовников. — М. : Музгиз, 1958. — 79 с.
34. Садовников В. Элементы художественно-исполнительского становления певца / В. Садовников // Вопросы вокальной педагогики : сб. ст. — М. : Музыка, 1969. — Вып. 4. — С. 112–136.
35. Стахевич О. Основи вокальної педагогіки. Ч. 1. Природно-наукові теорії сольного співу : навч. посібник / О. Стахевич. — Х. ; Суми : ХДАК : Сум. ДПУ ім. А. С. Макаренка, 2002. — 92 с.
36. Стулова Л. Вопросы вокального воспитания актера драматического театра : учеб.-метод. пособие / Л. Стулова. — М., 1974. — 100 с.
37. Трегубов С. Л. Слово в пении актера музыкального театра / С. Л. Трегубов // Вопросы вокальной педагогики : сб. ст. — М. : Музыка, 1969. — Вып. 4. — С. 72–84.
38. Щетинин М. Дыхательная гимнастика А. Н. Стрельниковой / М. Щетинин. — М. : Метафора, 2008. — 128 с.
39. Юдин С. Формирование голоса певца / С. Юдин. — М. : Музгиз, 1962. — 168 с.
40. Яковлев А. Физиологические закономерности певческой атаки : тренировочные упражнения для воспитания вокалистов / А. Яковлев. — Л. : Музыка, 1971. — 64 с.
41. Яковлева А. С. Формирование верхнего участка диапазона мужских голосов (из практики работы педагогов вокального факультета Московской консерватории) / А. С. Яковлева // Вопросы вокальной педагогики : сб. ст. — М. : Музыка, 1984. — Вып. 7. — С. 73–86.
42. Ярославцева Л. К. О способах регуляции певческого выдоха / Л. К. Ярославцева // Вопросы вокальной педагогики : сб. ст. — М. : Музыка, 1976. — Вып. 5. — С. 176–201.

Додаткова

1. Агарков О. М. Интонирование и слуховой контроль в сольном пении / О. М. Агарков // Вопросы физиологии пения и вокальной методики. — М., 1975. — С. 70–89. — (Тр. Гос. муз.-пед. ин-та им. Гнесиных ; вып. 25).
2. Билык Е. Н. Вокальная подготовка иностранных студентов направления «театральное искусство» как составляющая их социокультурной адаптации / Е. Н. Билык, Е. В. Ерошенко // Вісник Харківської державної академії дизайну і мистецтв : зб. наук. пр. / [за ред.

- В. Я. Даниленка]. — Х. : ХДАДМ, 2012. — С. 117-120. —(Мистецтвознавство : №14); Р/д : <http://www.visnik.org/pdf/v2012-14-28-bilyk.pdf>
3. Булучевский Ю. Краткий музыкальный словарь для учащихся / Ю. Булучевский, В. Фомин. — Л. : Музыка, 1986. — 216 с.
 4. Васина-Гроссман В. Вокальные формы / В. Васина-Гроссман. — М. : Музгиз, 1960. — 39 с.
 5. Вертинский А. За кулисами : сборник / А. Вертинский ; сост. и вступ. ст. Ю. Томашевского. — М. : Советский фонд культуры, 1991. — 304 с.
 6. Вилинская И. Значение репертуара в воспитании певца / И. Вилинская // Вопросы вокальной педагогики : сб. ст. — М. : Музыка, 1967. — Вып. 3. — С. 45–90.
 7. Гребенюк Н. До проблеми значення фізіологічного аспекту в розвитку співака / Н. Гребенюк // Культура України : зб. наук. пр. / Харк. держ. акад. культури. — Х., 2002. — Вип. 9. — С. 158–162.
 8. Гринь Л. Теоретико-методичні основи вокальної підготовки майбутніх акторів. Науково-методичний посібник для студентів спеціальності «Театральне мистецтво» / Л. Гринь; [наук. ред. Г. В. Локарева]. — Запоріжжя : ЗНУ, 2011. — 149 с. : нот.
 9. Дмитриев Л. Б. Интуиция и сознание в творчестве и вокальной педагогике / Л. Б. Дмитриев // Вопросы вокальной педагогики : сб. ст. — М. : Музыка, 1984. — Вып. 7. — С. 135–155.
 10. Должанский А. Краткий музыкальный словарь / А. Должанский. — 6-е изд., испр. — СПб. : Лань, 2003. — 447 с.
 11. Дыхательная гимнастика по Стрельниковой / [авт.-сост. Т. Ю. Амосова]. — М. : Рипол классик, 2007. — 67 с. — (Здоровье и красота).
 12. Емельянов В. Развитие голоса. Координация и тренаж : учебно-методическое пособие / В. Емельянов. — СПб. : Издательство «Лань», 1997. — 190 с.
 13. Єрошенко О. В. К проблеме использования методов эмоционального настраивания певческого голоса в современной вокальной педагогике / О. В. Єрошенко // Інформаційно-культурологічна та мистецька освіта (консенсус, партнерство, стандарти) в контексті Болонського процесу : матеріали наук.-практ. конф., 13-14 груд. 2005 р. / Харк. держ. акад. культури. — Х., 2005. — С. 167-169.
 14. Єрошенко О. В. Війциразність вокального виконавства: художні та природничі чинники / О. В. Єрошенко // Культура України : зб. наук. пр. / М-во культури України, Харк. держ. акад. культури; за заг. ред. В. М. Шейка. — Х. : ХДАК, 2012. — Вип. 36. — С. 252–261.
 15. Єрошенко О. В. Вокалізи як засіб розвитку професійного голосу студентів спеціалізації «Акторське мистецтво драматичного театру і кіно» / О. В. Єрошенко // Культура України. Серія: Мистецтвознавство : зб. наук. пр. / Харків. держ. акад. культури ; за заг. ред. В. М. Шейка. — Харків : ХДАК, 2017. — Вип. 56. — С. 88–98.
 16. Єрошенко О. В. До питання про музичний компонент у сучасному вітчизняному драматичному театрі (на прикладі м. Харкова) / О. В. Єрошенко // Трансформаційні процеси в мистецькій освіті та культурі України ХХІ століття: Зб. матеріалів Міжн. наук.-творч. конф., Одеса, Київ, Варшава, 25-26 квітня 2017 р. — К. : НАКККіМ, 2017. — С. 62-65. — Р/д : https://nakkkim.edu.ua/images/vidannya/Konferencii/2017_transformaciynei_proceny_v_mysteckiy_osviti_ta_kulturi_ukrayiny_XXI_stolittya.pdf
 17. Єрошенко О. В. Емоційні чинники у вокальному виконавстві (до проблематики психології співу) / Єрошенко О. В. // Вісн. Харк. держ. акад. дизайну і мистец. : [зб. наук. пр.] / Харк. держ. акад. дизайну і мистец. — Х., 2009. — № 10. — С. 27-34.
 18. Єрошенко О. В. Жанрові видозміни музичної вистави сучасного українського театру / О. В. Єрошенко // Мистецька освіта України ХХІ століття : євроінтеграційний вектор : Зб. матеріалів П'ятої Міжн. наук.-творч. конф., Одеса, Київ, Варшава, 12-13 травня 2016 р. — К. : НАКККіМ, 2016. — С. 135-138. — Р/д :

19. Єрошенко О. В. Концертний виступ як засіб вокальної підготовки студента-актора / О. В. Єрошенко // *Культура України. Серія: Мистецтвознавство* : зб. наук. пр. / М-во культури України, Харків. держ. акад. культури ; за заг. ред. В. М. Шейка. — Харків : ХДАК, 2018. — Вип.. 61. — С. 63–73.
20. Єрошенко О. В. Креативність як характерна компонента вокального виконавства / Єрошенко О. В. // *Традиції та новації у вищій архітектурно-художній освіті* : зб. наук. пр. / Харк. держ. акад. дизайну і мистец. — Х., 2008. — Вип. 4/6. — С. 26-29.
21. Єрошенко О. В. Музично-драматичний аспект у вокальному навчанні студентів-акторів ХДАК / О. В. Єрошенко, Г. М. Бреславець // *Культурологія та соціальні комунікації: інноваційні стратегії розвитку* : матер. міжнар. наук. конф. (26-27 листоп. 2015 р.) / Харків. держ. акад. культури ; відп. за вип. Н. М. Кушнарченко. — Харків : ХДАК, 2015. — С. 251-254.
22. Єрошенко О. В. Особливості вокального навчання низьких чоловічих голосів студентів-акторів (на матеріалі українських класичних музично-драматичних творів) / О. В. Єрошенко // *Культура України. Сер.: Мистецтвознавство* : зб. наук. пр. / Харків. держ. акад. культури ; за заг. ред. В. М. Шейка. — Харків : ХДАК, 2016. — Вип.. 54. — С. 116–127.
23. Єрошенко О. В. Про емоційну виразність голосу співака / О. В. Єрошенко // *Культура України* : зб. наук. пр. / М-во культури та туризму України, Харк. держ. акад. культури. — Х., 2006. — Вип. 17 : Мистецтвознавство. Філософія. — С. 216-223.
24. Єрошенко О. В. Творчо-організаційна складова вокальної підготовки студентів-акторів (на прикладі ХДАК) / О. В. Єрошенко // *Культура України. Серія: Мистецтвознавство* : зб. наук. пр. / Харків. держ. акад. культури ; за заг. ред. В. М. Шейка. — Харків : ХДАК, 2018. — Вип.. 59. — С. 9–19.
25. Єрошенко О. В. Фізіологічні механізми емоцій і творчість актора-співака / О. В. Єрошенко // *Проблеми взаємодії мистецтва, педагогіки та теорії і практики освіти* : зб. наук. пр. / Харк. держ ун-т мистец. — Х., 2006. — Вип. 17. — С. 48–59.
26. Єрошенко О. В. Формування співацьких навичок у студентів-акторів (на матеріалі обробок українських календарно-обрядових пісень) / О. В. Єрошенко // *Культура України. Сер. Мистецтвознавство* : зб. наук. пр. / Харків. держ. акад. культури ; за заг. ред. В. М. Шейка. — Харків : ХДАК, 2015. — Вип.. 50. — С. 57–67.
27. Заседателев Ф. Научные основы постановки голоса / Ф. Заседателев. — 4-е изд., испр. и дополн. — М. : Музгиз, 1937. — 116 с.
28. Застосування системи Крістін Лінклейтер у вокальній педагогіці : Методична розробка до курсу «Сольний спів» / Харк. держ. акад. культури ; Уклад. В. Ф. Харитонова. — Х. : ХДАК, 2006. — 18 с.
29. Злобин К. Физиология пения в профилактике заболеваний голоса певцов / К. Злобин. — Л. : Медгиз, 1958. — 136 с.
30. Иванов А. П. Об искусстве пения / А. П. Иванов. — М. : Профиздат, 1963. — 104 с.
31. Иванова Л. Артистам музыкального жанра. Из опыта работы педагога училища им. Гнесиных / Л. Иванова. — М.: Искусство, 1976. — 88 с.
32. Кампус Э. О мюзикле / Э. Кампус. — Л. : Музыка, 1983. — 128 с.
33. Крунтяева Т. Словарь иностранных музыкальных терминов / Т. Крунтяева, Н. Молокова, А. Ступель. — Л. : Музыка, 1985. — 143 с.
34. Куди нова Т. От водевиля до мюзикла / Т. Кудинова. — М. : Сов. композитор, 1982. — 176 с.
35. Кузнецов Е. Из прошлого русской эстрады : исторические очерки / Е. Кузнецов. — М. : Искусство, 1958. — 368 с.
36. Левидов И. Развитие голоса певца и профессиональные болезни голосового аппарата / И. Левидов. — Л. : Музгиз, 1933. — 195 с.
37. Левидов И. Направление звука в «маску» у певцов / И. Левидов. — Л. : Изд-во «Тритон», 1926. — 55 с.

38. Лисенко М. Про народну пісню і народність в музиці / М. Лисенко ; [ред., передмова та примітки М. Гордійчука]. — К. : Мистецтво, 1955. — 68 с. з нот.
39. Малишева Н. М. Значение принципов К. С. Станиславского для вокальной педагогики / Н. М. Малышева // Вопросы вокальной педагогики : сб. ст. — М. : Музыка, 1969. — Вып. 4. — С. 180–230.
40. Назаренко И. Искусство пения. Очерки и материалы по истории, теории и практике художественного пения. Хрестоматия / И. Назаренко. — 3-е изд., дополн. — М. : Музыка, 1968. — 623 с.
41. Нестеренко Е. Е. Некоторые вопросы произношения в пении / Е. Е. Нестеренко // Вопросы вокальной педагогики : сб. ст. — М. : Музыка, 1984. — Вып. 7. — С. 87–99.
42. Сафронова О. Распевки : хрестоматия для вокалистов [Ноты] / О. Сафронова. — СПб. ; М. : Лань, Планета музыки, 2009. — 72 с.
43. Сгібнева С. С. Вокальна творчість актора драматичного театру: мистецтвознавчий та психолого-педагогічний аспекти : автореф. дис. ... канд. мистецтвознав. : 17.00.03 – музичне мистецтво / Сгібнева Сніжана Сергіївна ; Харк. держ. ун-т мистецтв ім. І. П. Котляревського. — Х., 2009. — 17 с.
44. Станиславский К. Моя жизнь в искусстве / К. Станиславский. — М. : Academia, 1933. — 734 с.
45. Теплов Б. Психология музыкальных способностей / Б. Теплов. — М. : Наука, 2003. — 379 с.
46. Тобілевич С. Корифеї українського театру. Портрети, спогади / С. Тобілевич, [ред. передмова та прим. О. Боршаговського]. — К. : Мистецтво, 1947. — 116 с.
47. Шаляпин Ф. Страницы из моей жизни : повести / Ф. Шаляпин. — М. : Кн. палата, 1990. — 464 с.
48. Щербіна І. В. Психотренінг вокаліста в музичному мистецтві / І. В. Щербіна // Таврійські студії. Мистецтвознавство. — 2012. — № 2. — Р/д : http://nbuv.gov.ua/UJRN/tsm_2012_2_14
49. Юцевич Ю. Словарь музыкальных терминов / Ю. Юцевич. — 3-е изд., перераб., дополн. — К. : Муз. Україна, 1988. — 263 с. : ил.
50. Ямштекин С. Л. Влияние небного свода на профессиональное певческое голосообразование / С. Л. Ямштекин // Вопросы вокальной педагогики : сб. ст. — М. : Музыка, 1976. — Вып. 5. — С. 202–231.
51. Ярославцева Л. К. Особенности дыхания у певцов и некоторые методы его исследования / Л. К. Ярославцева // Вопросы физиологии пения и вокальной методики. — М., 1975. — С. 5–32. — (Тр. Гос. муз.-пед. ин-та им. Гнесиных ; вып. 25).

VI. Інформаційні ресурси

1. Аккорды и тексты песен на Одуванчике. — Р/д : [<https://www.oduvanchik.net/>].
2. Музыка онлайн. — Р/д : [<http://music.i.ua>].
3. НАР — Р/д : [<http://www.notarhiv.ru/>].
4. Наше. Тексти пісень з нотами. — Р/д : [<http://nashe.com.ua/song>].
5. Ноти. Золотий фонд української естради. — Р/д : [uaestrada.org/rizne/noty].
6. Ноти українських композиторів — Р/д : [<http://ukrnotes.in.ua/>].
7. Нотная библиотека classON.ru — Р/д : [<http://www.classon.ru/lib/catalog/>].
8. Нотный архив Бориса Тараканова. — Р/д : [notes.tarakanov.net/].
9. Нотомания. — Р/д : [www.notomania.ru/].
10. Ноты, тексты. — Р/д : [ru.scorser.com/].
11. Онлайн-архив классической музыки. — Р/д : [classic-online.ru/].
12. Онлайн радио плеер Radiocent. — Р/д : [<http://www.radiocent.ru/>].
13. Русские романсы. — Р/д : [www.russianplanet.ru/music/lyrics/romances.htm].

14. Українські народні пісні з нотами. — Р/д : [zimorodokan.livejournal.com/6042.html].
15. Українські пісні: Тексти та акорди пісень — Р/д : [https://www.pisni.org.ua/links/notes.html].
16. Энциклопедия циркового и эстрадного искусства. — Р/д : [http://ruscircus.ru/encyc].
17. Free-scores.com: World Free Sheet music (PDF, MIDI, MP3) (Бесплатный нотный архив). — Р/д : [http://www.free-scores.com/index_uk.php].
18. Home – Cantorion – Free sheet music, free scores (Бесплатные ноты, прослушивание и концертные объявления.) — Р/д : [http://cantorion.org/].

Бібліотеки

1. Бібліотека Харківської державної академії культури.
2. Харківська міська спеціалізована музично-театральна бібліотека імені К. С. Станіславського.
3. Харківська державна наукова бібліотека імені В. Г. Короленка.

VI. ОСНОВНІ ТЕРМІНИ ТА ПОНЯТТЯ

Агогіка (від грецьк. *agoge* – відвід, віднесення) – в музичному виконавстві один із засобів художньої виразності, який полягає в невеликих відхиленнях від основного темпу твору (уповільнення, прискорення), що не фіксуються в нотах; допомагають повніше та яскравіше розкрити характер і зміст музичного твору.

Акомпанемент (франц. *accompagnement* – супровід) – музичний супровід основної мелодії (партії) вокального чи інструментального твору. Виконується багатозвучним інструментом (рояль, гітара, баян тощо) або оркестром, хором, ансамблем. Акомпанемент виконує різноманітні виразні функції: доповнює спів соліста, підкреслює та поглиблює психологічний зміст музики, створює зображальний фон.

Акцент (від лат. *accentus* – наголос) – виділення, підкреслення звуку або акорду завдяки посиленню звучання, а також завдяки ритмічному (синкопа), агогічному, тембровому виділенню звуку. У вокальній музиці акцентом також називають підкреслення найбільш важливих за змістом слів та складів під час проспівування тексту.

Амплуа (франц. *emploi* – роль) – у музичному театрі вокальні партії та ролі, які виконуються співаком або співачкою у відповідності до їх голосових даних і творчої індивідуальності. З ускладненням оперної драматургії поняття «амплуа» в оперному театрі відходить, залишається розподіл за характером голосів; у театрі оперети амплуа акторів (каскадна співачка, лірична героїня, комік-простак тощо) зберігаються до нашого часу, хоча з розвитком мюзиклу існують тенденції до стирання традиційних рис амплуа.

Арієтта (італ. *arietta* – маленька арія) – невелика арія з пісенним характером мелодії, звичайно двочастинної форми.

Аріозо (італ. *arioso* – на зразок арії) – невеликий вокальний твір, який відрізняється від арії більшою свободою форми.

Арія (італ. *aria* – пісня, основне значення – повітря) – жанр вокальної музики, сольний номер з опери, ораторії, кантати, який вирізняється завершеністю побудови, виразністю мелодії. За своєю художньою функцією арія відповідає монологу в драмі.

Артикуляційний апарат – система органів, завдяки роботі яких формуються звуки мови. До них належать: голосові зв'язки, язик, губи, м'яке піднебіння, глотка, нижня щелепа (активні органи); зуби, тверде піднебіння, верхня щелепа (пасивні органи).

Артикуляція (від лат. *articulo* – розчленовувати) – 1. У музичному виконавстві – спосіб виконання звуків при грі на музичному інструменті чи співі з тим чи іншим ступенем злиття або розчленованості звуків. У нотному запису позначається словами (термінами) або графічними знаками (лігами, точками тощо). 2. Чітка, виразна вимова звуків – голосних і приголосних під час співу.

Атака (італ. *attacca* – наступай, нападай) – у співі означає перехід голосового апарату від дихального до співацького стану; початок звуку. Термін застосовується до фонації чистих голосних. Розрізняють три види атаки: м'яку, тверду, придихову.

Балада (від лат. *ballo* – танцюю) – спершу в романських народів одноголосна танцювальна пісня, що походить від народних хороводних пісень; пізніше – літературний лірико-епічний твір драматичного характеру, часто з елементами фантастики. В епоху романтизму балада увійшла у вокальну та інструментальну музику.

Баритон (від грецьк. *barytonos* – грубоголосий) – чоловічий голос, проміжний між басом і тенором. Діапазон: *ля* великої октави – *ля-бемоль* 1-ї октави; ноти записуються в басовому ключі. За характером голосу розрізняють ліричні, лірико-драматичні та драматичні баритони. Звучання ліричного баритону світле, м'яке, за тембром і висотою наближується до драматичного тенора. Лірико-драматичний баритон – голос сильний, яскравий та світлий за тембром; може виконувати партії як ліричного, так і драматичного баритону. Драматичний баритон – голос великої сили, який яскраво та могутньо звучить по всьому діапазону.

Баркарола (від італ. *barca* – човен) – спершу пісня венеціанського гондольєра. Співоча лірична вокальна або інструментальна п'єса, має в акомпанементі характерний ритмічний малюнок, який імітує погойдування на воді. У ХІХ ст. здобула широке розповсюдження як жанр професійної музики.

Бас (від італ. *basso* – низький) – найнижчий чоловічий голос. Діапазон: *фа* великої октави – *фа* 1-ї октави; ноти записуються в басовому ключі. Існують басы кантанте (високий, співучий), центральний і профундо (дуже низький). В оперній практиці розрізняють характерний, або комічний, бас (*basso buffo*) – гнучкий, рухливий голос. У баса-кантанте звучні верхні ноти та яскрава центральна ділянка діапазону. Центральний бас має могутнє звучання низьких нот і всього центру діапазону; верхня ділянка звучить напружено. Найнижчий вид басу – басы-октавісти з діапазоном *ля* контроктави – *ля* малої октави, окремі басы-октавісти можуть брати звук *фа* контроктави.

Бельканто (італ. *bel canto* – прекрасний спів) – стиль вокального виконання, характерний для італійського оперного мистецтва середини ХVІІ – першої половини ХІХ ст. У сучасному розумінні – емоційно насичене, красиве, співуче, звучне вокальне виконання. Бельканто вимагає від співака досконалої техніки володіння голосом, бездоганної кантилені, філірочки, віртуозної колоратури, довгого дихання, емоційно насиченого тембру звуку.

«Білий» звук – термін, розповсюджений у вокальній практиці для визначення так зв. відкритого звучання голосу. Це «пласке», напружене звучання обумовлене відсутністю елементів прикриття, що примушує голосниці працювати з «перезмиканням», затисненням. У академічній манері співу таке звучання не допускається.

Блюз (англ. *blues* – смуток) – лірична пісня американських негрів. Блюз суттєво вплинув на формування джазу та джазової музики.

Вар'єте (франц. *variete*, від лат. *varietas* – різноманітність, строкатість) – вид естрадного театру ХІХ–ХХ ст. У постановках театру вар'єте поєднуються елементи театрального, музичного, естрадного та циркового мистецтва. Назва веде походження від театру «Вар'єте», який було відкрито в Парижі в 1790 р.

Визначення типу голосу – одне з найважливіших завдань вокальної педагогіки. Проводиться за комплексом ознак. До них належать: тембр, діапазон, здатність витримувати теситуру, місцезнаходження перехідних нот, будова гортані та розміри голосових зв'язок, статура співака.

Висота звуку – якість музичного звуку, яка залежить від частоти коливань звукоутворюючого елемента (струни, стовпа повітря, голосових зв'язок). У акустиці вимірюється в герцах.

Вібрато (італ. *vibrato* – коливання) – періодичне змінювання звуку за висотою, силою, тембром. Вібрато існує в правильно поставленому співацькому голосі та надає йому теплою, життєвого характеру, приймає участь у створенні індивідуального тембру співака. Місце утворення вібрато – гортань. Оптимальне вібрато – 5–7 коливань у секунду; частіша вібрація сприймається як тремоляція, рідша – як качання звуку.

Відкритий звук – перенесення мовного звучання голосних у спів.

Водевіль (франц. *vaudeville*) – вид «комедії положень» з куплетами, які виконуються в супроводі музики. Виник у Франції.

Вокал (лат. *voce* – голос) – мистецтво володіння співацьким голосом.

Вокаліз (лат. *vocalis* – голосний) – музичний твір для голосу без тексту, написаний з метою напрацювання визначених вокально-технічних навичок або для концертного виконання; найчастіше виконується на окремий голосний звук.

Вокалізація (від італ. *vocalizzazione*) – спів на голосних звуках або складах. На вокалізації у вправах і вокалізах напрацьовуються всі основні елементи вокальної техніки.

Вокальна музика – музика, призначена для співу. У це поняття входять будь-які музичні твори для співу а капела чи з музичним супроводом: різноманітні жанри камерної вокальної музики (пісня, романс, вокальний ансамбль), хорова музика, опера.

Вокальна педагогіка – система індивідуального навчання співу, яка спирається на багаті виконавські традиції, досвід видатних педагогів та майстрів вокального мистецтва.

Вокальна техніка – комплекс умінь і навичок для свідомого управління процесом фонації, що забезпечує досягнення максимального акустичного ефекту при мінімальних енергетичних витратах організму співака.

Вокальна школа – 1. Система вокально-виконавських принципів та педагогічних методів, яка формується в музичній культурі народів різних країн. 2. Досконалість володіння технічними можливостями голосу.

Вокальне мистецтво – вид музичного виконавства, що спирається на майстерність володіння співацьким голосом. Вокальне мистецтво розрізняють: сольне, ансамблеве і хорове.

Вокальний слух – особливий вид музичного слуху, який містить звуковисотний, динамічний, тембровий, ритмічний слух, а також здатність відчувати не тільки особливості правильного співацького звучання, але й роботу голосового апарату, м'язово розуміти те, що робить інший співак при тому чи іншому звучанні.

Вокальність – зручність для співу. Термін застосовується для характеристики твору або мови.

Вокально-творчий спокій – психологічно-врівноважений стан співака, що створює передумови для максимального прояву всіх творчих сил і можливостей в процесі художнього виконання твору (за М. Микишею).

Вокально-тілесна схема – комплекс м'язово-вібраційних відчуттів, які виникають у співака в процесі фонації. Має дев'ять основних зон: 1) передньопіднебінна; 2) задньопіднебінна, або зона м'якого піднебіння; 3) задньоглоткова; 4) гортанна; 5) кістково-лицьова (маска); 6) внутрішньотрахеїна; 7) грудної клітини; 8) діафрагматична (черевний прес); 9) нижньочеревна. Термін було введено А. Сулераком (1955), науково обґрунтував і детально описав без згадування назви Р. Юссон у 1952 р.

Гігієна голосу – додержування співаком визначених правил поведінки та співацького режиму, які забезпечують збереження здоров'я голосового апарату. Навантаження на голосовий апарат має відповідати ступеню його тренуваності.

Гліссандо (франц. *glissant* – сковзуючи) – виконавський прийом, що полягає в переході з одного звуку на інший шляхом плавного сковзання, без виділення окремих проміжних ступенів. У нотному запису позначається рискою або хвилястою лінією між початковим та кінцевим звуками.

Глотка – порожнина, яка розміщується за зівом і сполучена під час дихання з носовою порожниною і гортанню. У мові та співі відокремлюється від носової порожнини піднятим м'язким піднебінням; входить до складу ротоглоткового каналу.

Голос співацький – складна біофізична функція людського організму, сукупність музичних звуків, які виникають у результаті роботи голосового апарату. Характеризується висотою, діапазоном, силою, тембром, вібрато, розбірливістю (дикцією).

Голосні в співі – звуки, на яких здійснюється спів і розкриваються всі співацькі можливості голосу: краса тембру, тривалість звучання, силові ресурси, діапазон.

Голосовий апарат – сукупність органів людини (гортань з голосовими зв'язками, носова та ротова порожнини, носоглотка, трахея, легені, діафрагма, м'язи живота, щелепи, губи, язик, зуби), які одночасно і взаємозв'язано беруть участь у створенні звуків голосу і мови.

Голосові зв'язки (голосниці) – два парних м'язи, які розташовані в гортані, вкриті еластичною з'єднувальною тканиною і слизовою оболонкою. Вони можуть змикатися і розмикатися, натягуватися; звучання виникає при зімкнутих голосницях.

Голосоутворення (звукоутворення, фонація) – процес утворення звуку голосу. У голосоутворенні приймають участь всі компоненти голосового апарату. Характер голосоутворення може бути змінений в результаті постановки голосу.

Гортань – орган, у якому виникає звук. Гортань є складною системою хрящів, поєднаних зв'язками і суглобами. Всередині гортані, недалеко від входу в неї, знаходяться голосові зв'язки. Гортань виконує три функції: дихальну, голосоутворюючу та захисну.

Гучність – одна з основних властивостей звуку; слухове уявлення про силу звуку, яке виникає в свідомості людини під час його сприйняття і залежить від амплітуди коливань вібратора, відстані до джерела звуку, частоти коливань. У музичній практиці відношення рівнів гучності позначаються за допомогою динамічних відтінків.

Детонація, детонування (від франц. *detonner* – співати фальшиво) – відхилення звуку (пониження або підвищення) від необхідної висоти; спів із пониженою або підвищеною інтонацією. Детонування може з'являтися на окремих технічно складніших звуках, а може визначати спів конкретного співака в цілому, т. зв. позиційна нечистота співу.

Дефекти співацького звуку – горловий голос, відкритий, «білий» звук, форсування звуку, детонування, гугнявість, носовий призвук, качання і тремоляція голосу, незібраний, неопертий звук. Як правило, всі ці дефекти мають набутий характер; основною причиною їх виникнення є неправильні навички співу, здобуті в результаті самостійних занять чи поганого навчання.

Джаз (англ. *jazz*) – рід професійного музичного мистецтва. Склався на межі XIX–XX ст. у південних штатах Америки на основі деяких жанрів негритянської народної музики. Безпосередні попередники джазу – спірічуелс, блюз, регтайм тощо.

Діапазон (від грецьк. *dia pason (chordon)* – через усі (струни)) – 1. Звуковий об'єм голосу або інструменту від найнижчого до найвищого звуку. У співі діапазон голосу значною мірою є природною якістю, втім може бути розвинутий за умови правильної методики виховання голосу. 2. Звуковий об'єм музичного твору або його партій.

Дикція (від лат. *dictio* – вимовляння) – ясність, розбірливість вимовляння тексту. Розбірливість слів у співі визначається чіткістю вимовляння приголосних звуків, які необхідно промовляти активно й швидко, щоб не переривати зв'язного звучання.

Динаміка (від грецьк. *dynamikos* – силовий) – сукупність явищ, пов'язаних із гучністю звучання; є важливим виразним засобом музики. Застосування динамічних відтінків визначається змістом і характером музики, особливостями її структури й стилю.

Дисонанс (лат. *dissonans* – різнозвучний, неблагозвучний) – поєднання двох (і більше) звуків, які не зливаються один з одним у сприйнятті слухача. У порівнянні з консонансом дисонанс звучить більш напружено і викликає чекання розрішення, переходу в консонанс.

Дихання в співі – один з основних факторів голосоутворення, енергетичне джерело голосу. За типом вдиху в співацькій практиці розрізняють ключичне (верхньореберне, клавікулярне), нижньореберно-діафрагматичне (костоабдомінальне), черевне (діафрагматичне, абдомінальне). Для співу принципове значення має не стільки тип вдиху, скільки характер видиху.

Емісія звуку (від франц. *emission* – подача, випускання) – посилення співацького звуку в зовнішнє середовище.

Естрада (від лат. *stratum* – настил, підлога) – 1. Підмостки для концертних виступів. 2. Вид сценічного мистецтва, який поєднує різні форми виконавства (вокальне, інструментальне, хореографічне, циркове тощо). Естрадні концерти будуються як на основі розрізнених, так і поєднаних певною тематичною направленістю номерів.

Жанр (франц. *genre* – рід, вид, тип) – поняття, яке означає різновид музичного твору, що визначається за різними ознаками (зміст, структура, засоби виразності, особливості виконання, склад виконавців, призначення тощо). Серед жанрів, пов'язаних з вокальним мистецтвом, вирізняють вокальні (пісня, романс, арія тощо), вокально-інструментальні (кантата, ораторія, меса тощо), музично-сценічні (опера, оперета, мюзикл).

Закритий звук – утворюється під час співу із закритим ротом. Цей вид співу широко застосовується в процесі постановки голосу, сприяє виникненню яскравих резонаторних відчуттів у зоні головного резонатора.

Звук музичний – найменший структурний елемент музики. Його основні властивості: висота, сила, тривалість, тембр.

Звуковедення – у вокальному мистецтві термін вживають для визначення різних видів ведення голосу по звуках мелодії (наприклад, кантилена, портаменто, маркато тощо).

Зівок у співі – один з поширених м'язових прийомів, що сприяє знаходженню правильного положення гортані під час співу. Високі голоси, особливо жіночі, частіше використовують «напівзівок».

Імпеданс (від лат. *impeditio* – перешкода) – зворотний акустичний опір, який зазнають голосові зв'язки з боку ротоглоткового каналу. Імпеданс знімає частину навантаження з голосових зв'язок під час їх «боротьби» з підзв'язковим тиском повітря, що проривається з легенів. Постановка голосу пов'язана з знаходженням такого імпедансу, який забезпечить оптимальну роботу голосових зв'язок. Величина імпедансу залежить від довжини ротоглоткового каналу, наявності в ньому звужень, форми порожнин.

Інтервал (від лат. *intervallum* – відстань) – співвідношення двох звуків за висотою. Звуки, які звучать послідовно, утворюють мелодичний інтервал, одночасно – гармонічний. За акустичними ознаками інтервали поділяються на консонанси і дисонанси.

Інтермедія (від франц. *intermedius* – проміжний) – невелика комічна п'єса або сценка, яка виконується між актами театральної вистави та не пов'язана з основною дією спектаклю.

Інтерпретація (лат. *interpretatio* – тлумачення) – художнє розкриття музичного твору в процесі виконання, що залежить від його задуму та індивідуальних особливостей, естетичних принципів школи чи напряму, до яких належить виконавець.

Інтоніяція (від лат. *intono* – гучно промовляти) – 1. Втілення художнього образу в музичних звуках. 2. Невеликий, відносно самостійний мелодійний оборот. 3. Точне відтворення висоти звуку при музичному виконанні.

Йодль (нім. *Jodel*) – жанр народних пісень у альпійських горців. Рефрен пісні вокалізується на голосних *a, e, i* з використанням різкої зміни головного (фальцетного) і грудного звучання без міксту на широких інтервалах і звуках розкладеного акорду.

Кабаре (франц. *cabaret* – букв., кабачок, шиночок) – спершу (з вісімдесятих років XIX ст. у Франції) імпровізаційні вистави в літературно-художніх кафе за участю поетів, музикантів, акторів. Як правило, з часом відбувалося перетворення кабаре в ресторани з естрадною програмою або театри малих форм. Сучасні кабаре найчастіше існують у вигляді ресторанів з естрадною програмою.

Камерна музика (від лат. *camera* – кімната) – інструментальна, вокальна чи вокально-інструментальна музика, призначена для солістів або невеликого складу виконавців.

Камерний спів (від лат. *camera* – кімната) – виконання камерної вокальної музики. Поступово склався відповідний жанру камерний виконавський стиль, який базується на максимальному виявленні інтонаційно-змістовних деталей музики.

Кантилена (італ. *cantilena* – спів) – 1. Співуче, зв'язне виконання мелодії, основний вид звуковедення, побудований на техніці *legato*. Досягається вирівнюванням голосних та вмінням швидко і чітко вимовляти приголосні. 2. Наспівна мелодія, вокальна чи інструментальна.

Кіномузика – музичний компонент кінофільму, один з важливих виразних засобів. Сучасний етап музичного оформлення кінофільму характеризується рівноправним значенням музики в розкритті ідейно-художнього змісту кінотвору.

Класифікація співацьких голосів – розділення голосів на визначені типи. У сучасній вокальній практиці відбувається за діапазоном, тембром, розміщенням перехідних регістрових нот, анатомічними ознаками тощо. Відповідно з ускладненням вокального репертуару, відбулося розділення на окремі види в кожному типі голосу.

Колоратура (італ. *coloratura* – прикраса) – 1. Мелодичні прикраси (швидкі віртуозні пасажі та мелізми), які використовуються у вокальній музиці. 2. Здатність голосу виконувати складні мелодичні прикраси.

Консонанс (від лат. *consonantia* – суголосне звучання) – благозвучне поєднання тонів у їх одночасному звучанні (в протилежність дисонансу).

Контральто (італ. *contralto*) – найнижчий жіночий голос, з густим, соковитим тембром. Діапазон: *фа* малої октави – *соль* (ля) 2-ї октави.

Кульмінація (від лат. *culmen* – вершина) – важливий елемент музичної драматургії, своєрідний момент найвищого емоційного напруження в музичному творі чи якоїсь його частини. Здебільшого кульмінаційний звук чи зворот утворюється в мелодії, частіше на сильній долі, та вирізняється висотою і тривалістю.

Куплетна форма (франц. *couplet* – строфа) – музична форма вокального твору, зазвичай пісні, що базується на повторюваності незмінного за музикою куплету при змінному поетичному тексті. Часто куплет складається із заспіву та приспіву, який залишається незмінним як за музикою, так і за текстом впродовж усього твору.

Купюра (франц. *coupure* – скорочення) – скорочення музичного твору шляхом вилучення частини нотного тексту, сцени, акту, яке на власний розсуд здійснює виконавець; іноді можливість купюри передбачає композитор.

Легато (італ. *legato* – зв'язно, плавно) – зв'язне виконання звуків, коли один звук ніби переходить в інший без перерви. Легато – один з основних видів артикуляції та штрихів. Графічно позначається дугоподібною рисою (лігою), яка з'єднує відповідні ноти.

Лібрето (італ. *libretto* – книжечка) – 1. Повний літературний текст опери, оперети, кантати, ораторії. 2. Сценарій балету. 3. Короткий переказ змісту опери, балету, драми, кінофільму і т. д.

Люфтпауза (нім. *Luftpause* – повітряна пауза) – коротка, ледь помітна перерва в звучанні музики, не передбачена в нотному запису (іноді позначається комою). Застосовується для виділення початку нової фрази, епізоду, розділу.

Маска (від лат. *masca* – маска) – термін, який застосовується у вокальній практиці. Означає суб'єктивне відчуття резонування співацького звуку у верхній частині обличчя (немов прикритій маскою). Відчуття «маски» виникає при наявності в голосі високої співацької форманти.

Медіум (від лат. *medius* – середній) – термін, який застосовується у вокальній педагогіці для позначення середньої частини діапазону жіночого голосу; має мікстову природу. У сопрано медіум займає звичайно діапазон від *фа* 1-ї октави до *фа* 2-ї октави, у мецо-сопрано – від *ре* 1-ї октави до *ре* 2-ї октави.

Мелодекламація (від грецьк. *melos* – мелодія і лат. *declamatio* – декламація) – поєднання художнього читання з музичним супроводом.

Мелодика (від грецьк. *melodikos* – мелодичний, пісенний) – 1. Сукупність мелодичних виразних засобів, притаманних музичному напрямку, композиторській школі, творчості композитора, музичному твору. 2. Наука про мелодію.

Мелодія (від грецьк. *melodia* – пісня, спів) – одноголосне вираження образно-поетичного змісту музичної думки. У вокальній музиці при виконанні мелодії необхідно розкрити інтонаційну виразність, підкреслити кульмінацію за допомогою вправно розподілених динамічних та агогічних відтінків, виявити співвідношення музики і тексту.

Мелодрама (від грецьк. *melos* – пісня і *drama* – дія) – 1. Музично-театральний жанр, розповсюджений у XVIII ст. – драматичний твір, який супроводжується музикою. 2. Драматичний твір, який відрізняється перебільшеною сентиментальністю та пишномовністю.

Меца-воче (італ. *mezza voce* – напівголосно) – особливий прийом вокального виконання, який потребує високої технічної майстерності: спів у динаміці *mezza piano* зі збереженням всіх якостей оперного змішаного звукоутворення, але з превалюванням фальцетної роботи голосових зв'язок.

Мецо-сопрано (італ. *mezzo-soprano*, від *mezzo* – середній) – жіночий голос, який займає проміжне положення між сопрано і контральто. Діапазон: *ля* малої октави – *ля (сі)* 2-ї октави. Характерними ознаками даного типу голосу є повнота звучання в середньому регістрі та м'які, глибокі, низькі ноти. Мецо-сопрано розділяють на два види: високе (ліричне) і низьке. Високе мецо-сопрано має більш легкий і високий звук, низьке мецо-сопрано наближається до контральто.

Міоеластична теорія голосоутворення – загально визнана теорія голосоутворення, згідно якої звукові хвилі виникають у голосовій щілині в результаті опору зімкнутих голосових зв'язок тиску повітря, яке видихається.

Мікст (від лат. *mixtus* – змішаний) – регістр співацького голосу, в якому поєднуються грудне та головне резонування. В основі розвитку міксту в чоловіків лежить вміння «прикривати» голос, плавно змінюючи роботу голосниць; у жінок – вміння переносити звучання медіуму на звуки грудного регістру. У добре навчених співаків голос на всьому діапазоні звучить однаково за тембром.

Міміка – виразні рухи м'язів обличчя, які відображають почуття людини. Міміка співака повинна органічно витікати з його виконавських задач.

Музична драма – 1. Назва музично-драматичного твору, побудованого за принципами драматичного театру. 2. Одна з назв опери, що використовувалася в XVI ст. 3. Опера драматичного характеру з наскрізним розвитком драматичної дії.

Музична комедія – музично-сценічний твір, побудований на комедійній основі. Як самостійний жанр музичного театру виник наприкінці XIX – на початку XX ст. На відміну від оперети музика в даному жанрі не так тісно пов'язана з дією; особливо характерним є використання різних пісенних жанрів і побутового танцю.

Музичний слух – здатність сприймати, розрізняти, уявляти і відтворювати висотні, метроритмічні, динамічні та інші співвідношення звуків. Розрізняють абсолютний і відносний; внутрішній; активний і пасивний слух; у вокалістів також – вокальний слух.

Музикальність – комплекс природних (анатомо-фізіологічних, психологічних) задатків та здібностей (музичний слух, музична пам'ять тощо), які створюють передумови для виховання в індивідуумі музичного смаку, здатності повноцінно сприймати музику, можливості стати професійним музикантом.

Мутація (від лат. *mutatio* – зміна, перелом) – зміна голосу при переході від дитячого до юнацького віку. Дуже гостро проходить у хлопців, охороні та гігієні голосового апарату яких у цей час слід приділяти особливу увагу. Мутація в дівчат носить характер еволюції та, як правило, проходить без загострень.

Мюзикл (від англ. *musical play* – музичний спектакль) – музично-сценічний твір, в якому використовуються різноманітні жанри та виразні засоби сучасної естрадної музики, драми, хореографії, опери та оперети. Жанр мюзиклу виник у США наприкінці XIX – початку XX ст., джерелами його були баладна опера, оперета, водевіль, розважальні естрадно-концертні вистави (рев'ю, екстраваганца. «мінстрел-шоу»). Характерною рисою мюзиклу стало вирішення серйозних драматургічних завдань нескладними для сприйняття художніми засобами.

М'язові прийоми – спосіб прямого свідомого впливу на роботу окремих частин голосового апарату. Застосування їх потребує ясного розуміння фізіології голосоутворення при невідступному контролі за якістю звучання голосу.

Нейрохронаксічна теорія голосоутворення – теорія, яка пояснює роботу голосових зв'язок дією нервових імпульсів, які надходять з кори головного мозку до голосових м'язів. Була запропонована в 1951 р. французьким ученим Р. Юссоном.

Номер (від лат. *numerus* – число) – 1. Окремий завершений виступ одного чи декількох артистів у концерті. 2. Самостійні, завершені епізоди в опері, ораторії, кантати, балеті тощо.

Носові і придаткові порожнини – розташовані в кістках лицьової частини черепа. Під час співу при наявності в тембрі голосу високих обертонів (і зокрема, високої співацької форманти) ці порожнини резонують, викликаючи відчуття сильного дрижання в зоні обличчя і тім'я, яке називають головним резонуванням.

Обертони (нім. *Obertone* – верхній тон) – часткові тони, які разом з основним тоном входять до складу музичного звуку; розташовані вище основного тону. Склад обертонів визначає тембр звуку. У співаків той чи інший набір обертонів залежить від щільності змикання голосниць, ступеня їх натягу, включення у вібрацію тієї чи іншої частини м'язової маси.

Округлення голосних – більш округле, «затемнене» звучання голосних при академічній манері співу.

Опера (італ. *opera* – труд, твір) – рід музично-драматичного твору, заснованого на синтезі слова, сценічної дії та музики. В опері музика стає основним носієм і рушійною силою дії. Перші опери були створені у Флоренції (Італія) на межі XVI – XVII ст.

Оперета (італ. *operetta* – маленька опера) – музично-сценічна вистава комедійного змісту, в якій музично-вокальні й музично-хореографічні номери чергуються з розмовними діалогами, а основу музичної драматургії складають форми масово-побутової та естрадної музики. Як самостійний жанр оперета склалася у Франції в середині XIX ст.

Опора співацька – термін, який використовується у вокальному мистецтві для характеристики стійкого, правильно сформованого звуку («оперте звучання») і манери голосоутворення («спів на опорі»). Відчуття опори – це складне м'язово-вібраційне почуття, що відображає особливу організацію та оптимальний режим роботи голосового апарату, які забезпечують найкращу якість співацького звуку. Почуття опори розвивається в процесі освоєння вокальної техніки.

Орфоепія (від грецьк. *orthos* – правильний, *epos* – мова) – правильне літературне вимовляння тексту. Вокальна практика виробила свої співацькі орфоепічні норми вимовляння. Прагнення до природного поєднання в співі мовного та вокального начал є однією з найважливіших задач співака.

Пантоміма (від грецьк. *panta* – все і *mimemai* – наслідую) – 1. Мистецтво виражати думки і почуття засобами міміки і жестів. 2. Театральна вистава, в якій художній образ створюється засобами міміки, жестів і супроводжується музикою. 3. Один з основних видів балетного мистецтва (поряд з танцем).

Пастораль (від лат. *pastoralis* – пастуший) – 1. Опера, пантоміма або балет (і окремі сцени з них), в яких ідеалізовано показано сцени сільського життя. 2. Вокальна чи інструментальна п'єса, присвячена картинам природи і сільського життя. 3. Пастуша пісня.

Перехідні звуки – звуки, які знаходяться на межі натуральних регістрів голосу. Можуть бути виконані як одним, так і іншим регістровим механізмом голосових зв'язок. Кожний тип голосу має свої характерні перехідні звуки.

Пісня – найбільш розповсюджена форма вокальної музики, в якій органічно поєднуються поетичний і музичний образи. Існують народні та професійні пісні. Пісні класифікують за жанрами, сферою побутування, складом, формою виконання тощо.

Позиція звуку – термін з вокальної педагогіки, який позначає суб'єктивне відображення у відчуттях якості звучання голосу (висока позиція, низька позиція); використовується для вираження впливу тембру на сприйняття висоти звуку. Наявність у тембрі достатньої кількості високочастотних обертонів робить звук яскравішим, дзвінкішим, світлим і польотним, тобто позиційно високим. За браком високочастотних обертонів звук при тій самій абсолютній висоті сприймається як більш глухий, низький.

Польотність – властивість вірно поставленого співацького голосу бути добре чулим у залі; залежить від наявності в тембрі голосу високої співацької форманти, яка особливо добре сприймається слухом.

Портаменто (італ. *portare la voce* – переносити голос) – ковзний перехід від одного звуку мелодії до іншого; є одним із засобів виразності. Виконання портаменто полишається на розсуд виконавця.

Постановка голосу – 1. Процес розвитку в голосі якостей, необхідних для його професійного використання. Поставлений голос має підвищену витривалість, красивий тембр, сталість, силу і розвинений діапазон. Методика постановки голосу спирається на загальні принципи використання дихання, артикуляційного апарату, резонаторів. 2. Система індивідуальних занять, яка забезпечує формування здатності свідомо керувати процесом фонації відповідно до вокально-технічних і художніх задач, пов'язаних з виконанням конкретного твору.

Приголосні в співі – звуки, які відіграють вирішальну роль у сприйнятті тексту. Розбірливість слова в співі пов'язана з їх чітким і швидким вимовлянням.

Прикриття звуку – захисний механізм голосових зв'язок, який автоматично вмикається в процесі фонації під час переходу від нижнього (грудного) до верхнього (головного) регістру в професійних співацьких голосів. Це вокальний прийом, який застосовують при формуванні верхньої частини діапазону голосу вище перехідних звуків. Головним механізмом прикриття є збільшення імпедансу.

Ревю (франц. *revue* – огляд) – театральна вистава, яка складається з невеликих відносно самостійних драматичних сценок із вставними естрадними піснями, танцями, цирковими номерами. Ревю поєднує в собі елементи оперети, балету, театрив кабаре і вар'єте.

Регістр (від лат. *registrum* – список, перелік) – ряд звуків співацького голосу, які характеризуються одним механізмом голосоутворення і мають однакові темброві якості. У чоловічому голосі присутні два натуральних регістри – грудний і головний (фальцет), у жіночому – три: грудний, середній (центр, медіум) і головний.

Резонанс (франц. *resonance* – відгук) – акустичне явище, при якому в результаті впливу коливань вібратора в іншому тілі (резонаторі) виникають аналогічні за частотою і близькі за амплітудою коливання.

Резонансний пункт, пункт Морана – місце в передній частині піднебіння (біля коренів верхніх передніх зубів), де при правильному звукоутворенні виникає максимальна інтенсивність внутрішніх відчуттів фонації. Термін наприкінці XIX ст. ввів у вокальну педагогіку О. Мишуга, який називав резонансний пункт також опорною звуку. У 1928 р. Ж. Моран підтвердив існування резонансного пункту.

Резонатори – в голосовому апараті – порожнини, які резонують на звук, що виникає в голосовій щілині. Вони мають власний тон, висота якого залежить від розмірів резонатора. У співаків розрізняють верхній (головний) і нижній (грудний) резонатори. Серед порожнин, які входять до складу голосового апарату, є такі, що змінюють свій розмір, й відповідно, резонанс (гортань, глотка, ротова порожнина), та незмінні (носова і придаткова порожнини, трахея, бронхи), які мають постійні резонаторні властивості.

Речитатив (від лат. *recito* – читати вголос) – рід вокальної музики, що наближується до інтонацій розмовної мови і не має завершеної композиційної форми; виник разом із зародженням опери та близьких до неї монодичних жанрів. У XX ст. поряд із речитативом застосовуються близькі до нього типи мелодекламації та мовної декламації з витонченою звуковисотністю і ритмом (*Sprechgesang* – мовний спів).

Рівність голосу – якість правильно поставленого співацького голосу, яка полягає в єдиному тембровому звучанні голосу по всьому діапазоні та на всіх голосних.

Розспівування – виконання спеціальних вокально-технічних вправ для підготовки голосового апарату та слуху співака перед початком занять чи концертного виступу.

Романс (іспан. *romance*, букв., по-романському) – камерний вокальний твір з інструментальним супроводом. Термін «романс» виник в Іспанії і спершу визначав світську пісню іспанською мовою, а не латиною.

«Російська пісня» – вокальний жанр російської музики другої половини XVIII ст. Так називалися твори для голосу з інструментальним супроводом, написані на російські поетичні

тексти, переважно куплетної форми. Ліричні за змістом, «російські пісні» стали попередниками російського романсу.

Ротоглотковий канал – система порожнин, по яким звук, народжений у голосовій щілині, проходить до ротового отвору (глоткова і ротова порожнини).

Рухливість голосу – техніка співу при швидкому темпі. У результаті освоєння техніки рухливості гортань стає гнучкішою, більш еластичною, поліпшується інтонація, голос звучить яскравіше. Технікою рухливості повинні володіти всі співаки, незалежно від типу голосу. Рухливість може бути природною якістю, втім у більшості співаків вона є результатом систематичних спеціальних занять.

Серенада (франц. *serenade*, від італ. *serenata*, від *sera* – вечір) – 1. Пісня, звернена до коханої; виконувалася вечором або ніччю, під акомпанемент лютні, мандоліни, гітари. Її витоками є вечірня пісня трубадурів (*serena*). Вокальна серенада була широко розповсюджена в побуті південно-романських народів. Згодом серенада стала жанром камерної вокальної музики, ввійшла до опери. 2. У XIX ст. – вокальна або інструментальна п'єса, пов'язана з образами кохання.

Сила звуку – величина звукової енергії; є однією з характеристик співацького голосу. У співаків залежить від величини підзв'язкового повітряного тиску, тону змикання голосових зв'язок, розмірів ротового отвору, ступеню поглинання звукової енергії тканинами і порожнинами ротоглоткового каналу.

Сольмізація (від лат. *sol-mi* – позначення переходу з одного умовного звукоряду в інший) – 1. Система складових назв музичних звуків, запропонована в XI ст. Гвідо д'Ареццо (*ut, re, mi, fa, sol, la, si*). 2. Спів із називанням звуків: а) абсолютна сольмізація – спів із називанням нот (сольфеджіо); б) відносна сольмізація – спів із називанням умовних складів. 3. Ритмічне читання назв нот без співу.

Сольфеджування (італ. *solfeggio*, від назв нот *sol, fa*) – спів вокальних вправ з вимовлянням назв нот.

Сопрано (італ. *soprano* – верхній, вищий) – високий жіночий голос; діапазон: до 1-ї октави – до 3-ї октави. Існують колоратурні, лірико-колоратурні, ліричні, лірико-драматичні та драматичні сопрано, які розрізняються за силою звуку і тембром. Колоратурне сопрано – найвищий жіночий голос, що вирізняється особливою рухливістю та легкістю звучання; діапазон доходить до *соль* 3-ї октави. Лірико-колоратурне сопрано – голос міцнішого звучання, який також володіє значною рухливістю. Ліричне сопрано – голос менш рухливий, проте сильний і теплий за тембром. Лірико-драматичне сопрано – широкий ліричний голос, насичений грудним тембром. Драматичне сопрано – голос могутній, на низьких нотах нагадує звучання мецо-сопрано. 2. Високий дитячий голос (дискант).

Спів (вокальне мистецтво) – емоційно-образне розкриття змісту музики засобами співацького голосу. Спів може бути сольним, ансамблевим, хоровим, із супроводом та без нього (а капела), зі словами та без слів (вокалізація). Спів розрізняється за жанрами: оперний, камерно-концертний, народний, естрадний, церковний; за основними стилями: кантиленний (співучий), колоратурний та декламаційний.

Співацька установка – термін, який визначає стан, необхідний для початку співу; підготовленість всього організму співака до фонації. У комплекс співацької установки входять як зовнішні моменти, так і внутрішня психофізіологічна готовність виконавця-співака. Правильна співацька установка активізує дихальну мускулатуру, знімає напруження, затиснення звуку і тим самим полегшує співацький процес.

Співацькі відчуття – відчуття, які допомагають співаку в контролі за голосоутворенням. До них належать: слух, резонаторні (вібраційні), пропріоцептивні (йдуть від суглобів, зв'язок і м'язів) відчуття, відчуття підзв'язкового тиску і струменю повітря, яке витікає. На основі простих відчуттів у співаків виникають складні – почуття «місця» звуку, опори.

Стакато (італ. *staccato* – відривчастий, окремих) – вказівка про відривчасте, коротке виконання звуків мелодії; один з прийомів звуковидобування, протилежний легато; позначається словом *staccato* або точками, виставленими над (чи під) нотами.

Стиль (лат. *stylus*, від грецьк. *stylos* – паличка для письма) – сукупність засобів та прийомів художньої образності, що історично склалася і відображає естетичні погляди різних груп суспільства визначеної епохи чи творчого напрямку. Поняттям «стиль» визначаються значні етапи розвитку мистецтва, його напрямки і школи (бароко, рококо або галантний стиль, класицизм, сентименталізм, романтизм, реалізм, верізм, імпресіонізм, експресіонізм тощо), також ним визначаються характерні ознаки національного мистецтва чи мистецтва визначеної етнічної групи народів (російський стиль, іспанський стиль, східний стиль тощо). Крім того, словом «стиль» визначають особливості творів, які входять до будь-якої жанрової групи (стиль жанру), загальні особливості письма групи композиторів, об'єднаних однією платформою (стиль школи), індивідуальну творчу манеру композитора (стиль Моцарта, Бетховена, Мусоргського, Шостаковича та ін.) або виконавця (стиль Паганіні, Шаляпіна, Ріхтера, Є. Мірошніченко та ін.) тощо.

Тембр (франц. *timbre*) – забарвлення звуку, якість, що дозволяє розрізнити звуки однієї висоти у виконанні різних голосів чи інструментів; залежить від кількості обертонів, які входять до складу звуку. Тембр співацького голосу залежить від присутності в ньому відповідних формант і вібрато. Значною мірою, тембр – природна якість, втім він може бути покращений в результаті навчання.

Тенор (італ. *tenore*, від лат. *tenere* – тримати, направляти) – високий чоловічий голос з діапазоном до малої октави – до 2-ї октави; ноти записуються в скрипковому ключі на октаву вище реального звучання. Основні різновидності тенора: тенор-альтіно, ліричний, лірико-драматичний, драматичний і характерний. Тенор-альтіно з діапазоном до *мі* 2-ї октави має світлий тембр, дзвінки верхні ноти. Ліричний тенор – голос м'якого, сріблястого тембру, рухливий, зі значною співучістю звуку. Лірико-драматичний тенор виконує партії ліричного і драматичного репертуару; за силою звуку, драматизмом вираження поступається драматичному тенору. Драматичний тенор – голос великої сили з яскравим тембром, проте менш рухливий, ніж ліричний. Характерний тенор призначений для виконання партій побутового, комедійного плану, з яскраво вираженим характерним тембром, за силою звучання подібний ліричному тенору. 2. У середньовічній багатоголосній музиці – назва партії, якій доручено викладення провідної мелодії (*cantus firmus*).

Теситура (від італ. *tessitura* – тканина) – звуковисотне розміщення мелодії по відношенню до діапазону конкретного голосу, без урахування гранично низьких і високих звуків голосу. Розрізняють теситуру високу, середню і низьку. Витримування теситури – показник витривалості голосу відносно звуковисотного навантаження.

Транспозиція, транспонування (від лат. *transponere* – переставляти) – перенесення музичного твору з однієї тональності в іншу без будь-яких змін. Транспонування використовують за необхідності пристосувати певний твір для виконання його більш високим чи низьким голосом, або щоб полегшити роботу голосового апарату під час розучування складного твору.

Тривалість – властивість звуку, яка залежить від довгочасності коливання джерела звуку. Співвідношення різної тривалості звуків, яке виражається в метрі та ритмі, є основою музичної виразності.

Унісон (італ. *unisono*, від лат. *unus* – один, *sonus* – звук) – 1. Одночасне звучання голосів на одній ступені звукоряду, чиста прима. 2. Виконання однієї партії декількома співаками чи інструменталістами. 3. Поєднання звуків в інтервалі октави (октавний унісон).

Фальцет (італ. *falsetto*, від *falso* – підроблений, неправдивий) – спосіб формування високих звуків, а також верхній регістр чоловічого співацького голосу; характеризується слабким звучанням і бідністю тембру (внаслідок зменшення кількості обертонів). При формуванні фальцету використовується головне резонування; голосові зв'язки коливаються не всією масою, а тільки краями. При достатній опорі фальцет починає мікстуватися, створюючи своєрідне за колоритом і достатньо голосне звучання. У практиці оперного та камерного співу фальцет використовується рідко, більш широко – в хоровому (головним чином, тенорами) і особливо, в естрадному співі.

Філіровка, філірування (італ. *filare* – ослаблювати, відпускати; від франц. *filer un son* – тягнути звук) – вокальний прийом поступового зменшення або збільшення сили звуку на витриманій ноті (від *forte* до *piano* і навпаки).

Фонація (від грецьк. *phone* – голос, звук) – складний нервово-руховий процес взаємодії всіх органів голосового апарату, який забезпечує естетично повноцінне звуковидобування.

Фонетичний метод – у вокальній педагогіці метод впливу на голосоутворення шляхом використання окремих звуків мови та складів. Підбір голосних та складів для вокальних занять має здійснюватися з яким розумінням характеру їх впливу на роботу голосового апарату.

Фоніатрія (від грецьк. *phone* – голос, звук; *iatreia* – лікування) – галузь медицини, яка займається вивченням фізіології голосоутворення, хвороб голосу та їх лікуванням.

Форманта (від лат. *formans* – утворюючий) – група обертонів, наявність яких визначає темброве забарвлення якості звучання співацького голосу або музичного інструменту, а також розбірливість вокальної мови. Форманти виникають, в основному, під впливом резонаторів. Добре поставлений співацький голос має дві характерні форманти: висока співацька форманта – від 2400 до 3200 гц, низька співацька форманта – близько 500 гц. Висока співацька форманта надає звучанню голосу дзвінкості, польотності і сили; низька – м'якості, округлості, повноти. Співак визначає наявність в його голосі формант, головним чином, за резонаторними (вібраційними) відчуттями.

Форсування звуку (від франц. *force* – сила) – спів з надмірним напруженням голосового апарату, яке порушує темброві якості голосу, природність звучання. Наслідком форсування є тремоляція голосу, нестійкість інтонації, хвороби голосового апарату.

Фразування (від грецьк. *phrasis* – вираження) – смислове виділення музичних фраз під час виконання твору; в нотному запису позначається за допомогою фразованих ліг; межа між музичними фразами називається цезурою. Найважливіші засоби фразування – артикуляція, динаміка.

Цезура (лат. *caesura* – розсікання) – коротка, не вказана в запису пауза між фразами або розділами музичного твору. При виконанні виявляється в зупинці, зміні дихання тощо. За своїм значенням в музиці цезура близька до розділових знаків у мові та є головним засобом фразування. Місце цезури визначає виконавець, хоча іноді його вказує й автор за допомогою спеціальних знаків (кома над нотним станом, фермата між тактами тощо).

Циганський романс – жанр російського побутового романсу, що виник у середині XIX ст. під впливом своєрідної манери виконання російських народних пісень, романсів солістами і гітаристами хорів петербурзьких і московських циган. Основою для формування циганського романсу стала «російська пісня».

Шансон (франц. *chanson* – пісня) – 1. У широкому сенсі – назва французької пісні в усіх її різновидах, від найдавніших часів до сучасності. 2. Французька багатоголосна пісня XV – XVI ст.

Шоу (від англ. *show musical* – музичний огляд) – національний різновид жанру ревію, що виник у США. Специфічною особливістю шоу стало введення ритмічних рухів і танців групи дівчат.

Язик – м'язовий орган, який виконує під час мови та співу артикуляторну функцію. Язик прикріплений своїм коренем до під'язичної кістки, безпосередньо зв'язаної з гортанню. Таким чином, його переміщення механічно передаються гортані та нижній щелепі, що треба враховувати під час занять вокалом.

НАВЧАЛЬНЕ ВИДАННЯ

**Завдання, методичні матеріали
для самостійної роботи студентів
для підготовки студентів I–III курсу
«Основи вокального виконавства і теорії музики»
(«Основи вокалу»)**

Розробник
**Єрошенко Олена Віталіївна,
канд. мистецтвозавства, доцент**

Друкується в авторській редакції

Комп'ютерний набір та верстка *Єрошенко О. В.*

План 2019

Підписано до друку 2019 р. Формат 60J 84/16.
Гарнітура «Times». Папір для мн. ап. Друк ризограф.
Ум. друк. арк. 3,77. Тираж 50 прим. Зам. №

ХДАК, 61057, Харків-57, Бурсацький узвіз, 4.
Надруковано в лаб. множ. техніки ХДАК